

اداره کل آموزش و پرورش استان مازندران گروه آموزشی تاریخ استان مازندران	نمونه سوالات مفهومی تعریف اصطلاحات یا مفاهیم تاریخی	
	پایه یازدهم دوره دوم متوسطه	
سرگروه آموزشی شهرستان جویبار : علی خدابنده	تعداد دروس : ۱۶	رشته : ادبیات و علوم انسانی

درس ۱ منابع پژوهش در تاریخ اسلام و ایران دوران اسلامی

۱- صحیح و غلط

الف - ادبیات عامیانه اعم داستان های تاریخی جزء مراجع و منابع غیر نوشتاری قرار می گیرد.

ب - اسکله ها در رده ابزارها و وسایل دست ساخته انسان از منابع غیر نوشتاری تاریخی قرار می گیرد.

ج - موضوع اصلی تاریخ های منظوم و ادبیات و متون ادبی ، رویدادها و تحولات تاریخی است

الف: صحیح ج: غلط

۲- از میان سایر نوشته ها، در منابع نوشتاری تاریخ، مهم ترین آثار را ، فهرست بارنام برده، اهمیت یک مورد را بنویسید

۱- انواع دیگری از تألیفات با نام طبقات، انساب و فرهنگ نامه های زندگی نامه ای

۲- اسناد برجای مانده از دیوان های حکومتی سلسله ها

۳- متون علمی : می توانند به منظور تبیین اوضاع علمی دوره های تاریخی، مورد توجه و مطالعه مورخان قرار گیرند.

۴- نوشته های روی سکه ها : اطلاعات مفیدی درباره اوضاع سیاسی، اجتماعی، مذهبی، اقتصادی و هنری سلسله های حکومتی و نام پادشاهان

ارائه می دهند.

۳- تگ نگاری را تعریف کنید و وجه اشتراک تگ نگاری و تاریخ نگاری سلسله ای با ذکر مثال بنویسید.

در تگ نگاری مؤلفان عموماً به اشاره فرمانروا تاریخ زندگی او را به صورت متمرکز و ویژه مورد توصیف و ثبت و ضبط می کردند.

وجه اشتراک: هر دو معمولاً هر نوع تاریخ نگاری با تشویق یا به اشاره فرمانروا نوشته می شدند.

مشهورترین تگ نگاری : عجائب المقدر فی نوائب تیمور(زندگی شگفت آور تیمور) تألیف ابن عربشاه درباره تیمور

مشهورترین تاریخ های سلسله ای : تاریخ بیهقی اثر ابوالفضل بیهقی در تاریخ غزنویان

۴- به نظر شما چرا تاریخ های منظوم و ادبیات و متون ادبی با هم فرق دارند؟

موضوع اصلی تاریخ های منظوم رویدادها و تحولات تاریخی است و اما به صورت نظم و به صورت شعر بیان شده است و در حالی که موضوع ادبیات

و متون ادبی تاریخ و رویداد های تاریخی نیست بلکه از دل اشعار هر دوره اطلاعات تاریخی بدست می آید

۵- به نظر شما دلیل اهمیت تاریخ های محلی در چیست؟

۱- یکی از مهمترین گونه های تاریخ نگاری و ۲- یکی از گنجینه های مهم اطلاعات سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و نظامی و نیز

جغرافیایی شهرها و مناطق ایران است

۶- شباهت و تفاوت های سیاست نامه ها و اندرزنامه ها را بنویسید.

شباهت : هر دو جز منابع مراجع و منابع نوشتاری(کتاب تاریخی) هست.

تفاوت: کتاب های سیاست نامه حاوی موضوعاتی درباره شیوه کشورداری/ و مناسبات حکومت و مردم/ و تشکیلات و نهادهای اداری، اقتصادی،

نظامی و فرهنگی ارائه می دهند./ اندرزنامه ها : بیشتر به اندرزنامه ها بیشتر به اخلاق کشورداری/ و مناسبات اخلاقی فرمانروا و مردم می پردازند.

۷- گونه های منابع غیر نوشتاری تاریخ ایران از ظهور اسلام تا پایان عصر صفوی را طبقه بندی کرده و یک نمونه ذکر مثال توضیح

دهید.

۱- مَحَوِّطَه ها و بناهای تاریخی: آثار و بناهای تاریخی مانند میدان نقش جهان، مسجد گوهرشاد و به طور کلی آثار ساختمانی و معماری نظیر کا

خها، کاروان سراها، قلعه ها و برج ها، زیارتگاه ها، مقبره ها، پل ها و جاده ها، آب انبارها، مساجد و کلیساها، معابد و خانقاها، بنادر و اسکله ها

و روستاها و شهرهای قدیمی / این امکان را می دهند تا از اوضاع فرهنگی، اقتصادی اجتماعی، سیاسی و نظامی دوران گذشته آگاهی یابند . / این

آثار، به مورخان، برای فهم عمیق تر و بازسازی دقیق تر گذشته ها کمک می کنند

۲- ابزارها و وسایل دست ساخته انسان : انواع پوشاک، جواهرات، ابزارهای کشاورزی، ظروف، وسایل حمل و نقل، اشیای هنری مثل مجسمه ها، تابلوهای نقاشی سازهای موسیقی، جنگ افزارها، وسایل خانگی و در مجموع، تمام دست ساخته های انسانی بازمانده از گذشته است.

۳- آثار شفاهی : افسانه ها و اساطیر اقوام در دوره های مختلف تاریخی، خاطرات شفاهی، انواع مختلف ادبیات عامیانه، اعم از داستان های تاریخی، قهرمانی، اخلاقی و تخیلی، گونه های متفاوت مثل ها، لطیفه ها و انواع شعر، نظیر دوبیتی، تصنیف، ترانه و لالایی کمک زیادی به شناخت فرهنگ، آداب و رسوم و سنت های مختلف اجتماعی در دوره های مختلف می کند

۸- این جدول رو تکمیل کنید

کتابی مولف ناشناخته دارد	ب-	مهم ترین و مشهورترین تاریخ عمومی	شیوه تاریخ نگاری که از دوره تیموریان به بعد مرسوم شد
الف-	حکیم ابوالقاسم فردوسی	ج-	د-

الف- تاریخ سیستان / ب- برجسته ترین منظومه حماسی و تاریخی / ج- تاریخ طبری تألیف محمدبن جریر طبری / د- تک نگاری

۹- سیاست نامه ها و اندرزنامه ها را با ذکر مثال توضیح دهید.

کتاب های سیاست نامه حاوی موضوعاتی درباره شیوه کشورداری / و مناسبات حکومت و مردم / و تشکیلات و نهادهای اداری، اقتصادی، نظامی و فرهنگی ارائه می دهند / برجسته ترین اثر: . سیاست نامه خواجه نظام الملک توسی، وزیر مقتدر عصر سلجوقی، اندرزنامه ها : بیشتر به اندرزنامه ها بیشتر به اخلاق کشورداری / و مناسبات اخلاقی فرمانروا و مردم می پردازند. مشهورترین نمونه: قابوس نامه، نوشته عنصرالمعالی در قرن پنجم

۱۰- به نظر شما چرا تاریخ نگاری سلسله ای در میان فرمانروایان بزرگ و کوچک ایران رواج بود ؟

فرمانروایان بزرگ و کوچک به منظور ثبت و ضبط رویدادهای دوران خود معمولاً افراد ادیب و دانشمند را تشویق و مأمور به تدوین این رویدادها می کردند.

۱۱- در کدام منبع نوشتاری زیر بیشتر با زندگی اجتماعی مردم آشنا می شویم؟

الف- سیاحتنامه شاردن   ب- شاهنامه فردوسی   ج- تاریخ سیستان   د- سیاست نامه خواجه نظام الملک

جواب: الف- سیاحتنامه شاردن

۱۲- موضوعات تاریخ های عمومی به ترتیب چیست؟

مؤلفان این دسته از آثار، تاریخ جهان را از آفرینش عالم آغاز می کردند/ و سپس به شرح زندگی حضرت آدم و دیگر پیامبران می پرداختند/ . پس از آن تاریخ اساطیری ایران را از کیومرث آغاز و تا پایان دوره ساسانیان ختم می کردند/ در ادامه رویدادهای تاریخ اسلام و سلسله های ایرانی را تا زمان حیات خود ثبت و ضبط می کردند

۱۲- تعریف اصطلاحات یا مفاهیم تاریخی :

۱- تک نگاری : در این نوع تاریخ نگاری مؤلفان عموماً به اشاره فرمانروا تاریخ زندگی او را به صورت متمرکز و ویژه مورد توصیف و ثبت و ضبط قرار می دادند

۲- کتاب های سیاست نامه : حاوی موضوعاتی درباره شیوه کشورداری / و مناسبات حکومت و مردم / و تشکیلات و نهادهای اداری، اقتصادی، نظامی و فرهنگی ارائه می دهند

۳- اندرزنامه ها : بیشتر به اندرزنامه ها بیشتر به اخلاق کشورداری / و مناسبات اخلاقی فرمانروا و مردم می پردازند

۴- تاریخ های منظوم : سرایندهگان این نوع آثار، ویدادهای تاریخی را به نظم می کشیدند

۱ - صحیح و غلط

- الف- یعقوبی و مقدسی و بسیاری از مورخان عدم مطابقت یک روایت تاریخی با عقل را دلیل درستی آن می دانند.
  - ب- کتاب مروج الذهب مسعودی جزء برجسته ترین آثار به شیوه تاریخ نگاری تحلیلی، موضوع محورااست.
  - ج- نویسندگان که شیوه تاریخ نگاری روایی را برگزیدند، هیچ نظری درباره درستی و نادرستی خبر ارائه نمی دهند.
- الف- غلط   ب- صحیح   ج- صحیح

۲- در سنجش و اعتبار و نقد و بررسی گزارش ها و منابع تاریخی، منظور از مطابقت با عقل چیست؟ با ذکر مثال توضیح دهید یکی از مهم ترین و مؤثرترین معیارهای سنجش درستی یا نادرستی یک گزارش تاریخی، بررسی مطابقت و یا عدم مطابقت آن با عقل است. در گذشته نیز بسیاری از مورخان به این اصل اعتقاد داشتند و برای سنجش اخبار از معیار عقل بهره می بردند. برای مثال، یعقوبی، مقدسی، ابن مسکویه، بیهقی و ابن اسفندیار، عدم مطابقت یک روایت تاریخی با عقل را، دلیلی بر بطلان و نادرستی آن می دانستند.

۳- پژوهشگران و مورخان، در مرحله سنجش اعتبار و نقد روای باید چه موضوعاتی را توجه کنند؟

- ۱- ویژگی های هویتی روایت کننده خبر، محل تولد و زندگی، گرایش فکری، مذهبی و سیاسی و جایگاه علمی او را مورد بررسی قرار می دهند.
- ۲- پژوهشگران سعی می کنند که علائق وانگیزه های راوی را در بیان یک خبر مورد بررسی قرار دهند واندیشه و مقصود او را فهم و کشف نمایند.
- ۳- یکی از کارهای مورخان در نقد روایت کننده این است که چه فاصله زمانی و مکانی بین راوی و خبر وجود دارد .یعنی،روایت کننده خود مستقیماً شاهد وقوع رویدادی بوده و یا خبر آن را از دیگران نقل کرده است

۴- در روش های سال شماری و موضوعی ،مورخان چگونه حوادث را می نوشتند؟

روش سال شماری حوادث به ترتیب زمان وقوع نوشته می شوند. مثلاً طبری در ذیل حوادث سال ۶۱ ق وقایع محرم و عاشورا را گزارش می کند اما در روش موضوعی، یک موضوع خاص محور تاریخ نگاری قرار می گیرد .موضوع می توانست یک شهر، جنگ ها یا طبقاتی از مردم مثل شعرا یا اطباً باشد

۵- شیوه وسبک بلاذری و مسعودی در تاریخ نگاری را باهم مقایسه کنید؟

شیوه وسبک بلاذری ؛ روش تاریخ نگاری ترکیبی است ودر این روش مورخ به جای ذکر همه روایات درباره یک موضوع، با مطالعه و مطابقت همه روایت ها، یک گزارش واحد از آنها تنظیم می کند .
شیوه وسبک مسعودی ،روش تاریخ نگاری تحلیلی است و در این روش، مورخ با بررسی موشکافانه تمام اخبار وروایت های مربوط به یک رویداد و نقد آنها، اقدام به تحلیل و تفسیر علل، آثار و پیامدهای آن واقعه می نماید

۶- به نظر شما چرا باوجود معایب سبک تاریخ نویسی روایی ، برخی از مورخان این روش را یک امتیازبزرگ می دانند؟

زیرا مورخان بعدی با مجموعه ای از اخبار گوناگون، درباره یک موضوع روبه رو می شوند و با به دست آوردن مدارک و اسناد کافی درباره اصل خبر قضاوت می کنند

۷- روش تاریخ نگاری روایی و تاریخ نویسی ترکیبی از نظر شیوه و سبک و معایب ، چه تفاوت های با هم دارد؟

روش تاریخ نگاری روایی : مورخ روایت های مختلف و متعدد را درباره یک موضوع واحد با ذکر اسناد ذکر می کند.
روش تاریخ نگاری ترکیبی : در این روش مورخ به جای ذکر همه روایات درباره یک موضوع، با مطالعه و مطابقت همه روایت ها، یک گزارش واحد از آنها تنظیم می کند.

عیب سبک تاریخ نگاری روایی : نویسندگان به دور از هر گونه نقد و انتقاد، هیچ نظری درباره درستی و نادرستی خبر ارائه نمی دهند و معایب تاریخ نگاری ترکیبی :در این روش مورخ ناچار به گزینش و انتخاب است و امکان دارد برخی از جنبه های خبر از چشم او دور بماند./

۸- در مرحله سنجش اعتبار، کشف و فهم اندیشه و مقصود روای از کدام طریق صورت می گیرد؟

بررسی علائق وانگیزه های راوی در بیان یک خبر

۹- اینکه برخی از مورخان ، برای بررسی مطالب به مسافرت می رفتند، نشان دهنده چه موضوعی در رابطه با نقد راوی است؟

برای درستی و نادرستی برخی از اخبار و گزارش های تاریخی

۱۰- تعریف اصطلاحات یا مفاهیم تاریخی :

۱- نقد منابع : مورخان به اعتبار سنجی یک گزارش تاریخی نقد می گویند

۲- تاریخ نگاری روایی : مورخ روایت های مختلف و متعدد را درباره یک موضوع واحد با ذکر اسناد ذکر می کند

۳- تاریخ نگاری ترکیبی : در این روش مورخ به جای ذکر همه روایات درباره یک موضوع، با مطالعه و مطابقت همه روایت ها، یک گزارش واحد از آنها تنظیم می کند

۴- تاریخ نگاری تحلیلی: است و در این روش، مورخ با بررسی موشکافانه تمام اخبار و روایت های مربوط به یک رویداد و نقد آنها، اقدام به تحلیل و تفسیر علل، آثار و پیامدهای آن واقعه می نماید

۵- روش های سال شماری : حوادث به ترتیب زمان وقوع نوشته می شوند. مثلاً طبری در ذیل حوادث سال ۶۱ ق وقایع محرم و عاشورا را گزارش می کند

۶- روش موضوعی: یک موضوع خاص محور تاریخ نگاری قرار می گیرد. موضوع می توانست یک شهر، جنگ ها یا طبقاتی از مردم مثل شعرا یا اطباء باشد

درس ۳ اسلام در مکه

۱- صحیح و غلط

الف- همزمان با ظهور اسلام، اهالی بت پرست مکه، به الله، به عنوان خدای برتر معتقد بودند .
ب- با تحریم و محاصره اجتماعی و اقتصادی بنی هاشم، گسترش دعوت اسلامی در مکه با موانع اساسی روبه رو شد.
الف- صحیح ب- غلط

۲- مفهوم قبیله در نظام اجتماعی عربستان پیش از ظهور اسلام چیست؟

قبیله، یک واحد اجتماعی و سیاسی مستقل به حساب می آمد و شامل تمامی مردمی می شد که دارای نیای مشترک بودند و با یکدیگر پیوند خونی داشتند

۲- منظور از عصبیت یا تعصب قبیله ای در نظام اجتماعی عربستان پیش از اسلام چیست؟

وابستگی شدید عرب ها به قبیله خود، موجب به وجود آمدن عصبیت قبیله ای شده بود. تعصب قبیله ای، نقش زیادی در بروز جنگ و خونریزی های پی در پی در شبه جزیره عربستان داشت.

۳- علل و عوامل مهم مخالفت و دشمنی سران مشرک با اسلام و حضرت محمد (ص) را بنویسید.

۱- احساسات دینی و اعتقاد راسخ سران مشرک به بت ها علت اصلی مخالفت و دشمنی آنان با اسلام بوده است
۲- بیم از تزلزل موقعیت تجاری و سیاسی خود: برخی آیات قرآن بیانگر آن است که مشرکان مکه از آن بیم داشتند که در صورت پیروی از اسلام، موقعیت تجاری و سیاسی آن شهر متزلزل شود و بازرگانان قریش از سود هنگفتی که از تجارت با سرزمین های دور و نزدیک کسب می کردند، محروم بمانند.
۳- رقابت های قبیله ای و حسادت طایفه ای را نیز نمی توان در دشمنی با رسول خدا در مکه نادیده گرفت. برخی از طایفه های قریش، مخصوصاً بنی امیه، به خاطر اینکه فردی از طایفه بنی هاشم به پیامبری رسیده، سخت حسادت می کردند.

۴- وضعیت قبیله ی قریش را نسبت به سایر قبایل در شبه جزیره عربستان مقایسه کنید؟

قبیله قریش، به سبب در اختیار داشتن اداره کعبه و برقراری رابطه تجاری با سرزمین های دور و نزدیک، قدرت و نفوذ سیاسی قابل توجهی در میان قبایل دیگر داشتند

۵- به نظر شما مزیت تجاری شهر مکه نسبت به سایر شهرهای شبه جزیره عربستان چه بود؟

مکه که بر سر راه یمن به شام قرار داشت، مرکز اصلی بازرگانی به شمار می رفت و سران قریش از طریق تجارت با شام و دیگر سرزمین های اطراف شبه جزیره عربستان، سود سرشاری کسب می کردند

۶- آیین بت پرستی و حنفاء جزء ادیان رایج ساکنان شبه جزیره عربستان در دوران پیش از اسلام بودند، این دو آیین را باهم مقایسه کنید.

آیین بت پرستی: ۱- بت های سنگی و چوبی متعددی را می پرستیدند و قربانی ها و نذرهای فراوانی را به آنها تقدیم می کردند. ۲- یکی دیگر از مشخصات آیین بت پرستی، بی اعتقادی به جهان پس از مرگ بود. آیات متعددی در قرآن مجید هست که دلالت بر این موضوع دارد. ۳- بت پرستان، سنت ابراهیمی حج را نیز به جا می آوردند، اما آن را با عقاید، آداب و رسوم شرک آلود آمیخته بودند. / حنفاء: در کنار بت پرستان، معدودی از اعراب بودند که به پیروی از حضرت ابراهیم، از پرستش بت ها امتناع می کردند و از گوشت قربانی آن ها نمی خوردند. اینان به حنفاء معروف شدند.

۷- دو مفهوم جاهلی و خصلت شجاع بودن در میان ساکنان عربستان در دوران پیش از اسلام را باهم مقایسه کنید.

شجاع به کسی گفته می شد که در منازعات فردی و قبیله های با جرئت و جسارت تمام بجنگد و نهایت بی رحمی را از خود نشان دهد/ جاهلی و جاهلیت در اینجا مترادف با نادانی و فقدان علم و معرفت نیست، بلکه دلالت بر فرهنگ و اخلاق خشن، گستاخ و کینه جویی دارد که از خلق و خوی تند و سرکش اعضای آن جامعه سرچشمه می گرفت و تعصب قبیله ای و پیروی کورکورانه از اجداد قبیله در آن جامعه، جایگزین تعقل، منطق و بردباری شده بود.

۸- قرآن از مردمانی که حضرت محمد در میان آنان مبعوث شده با صفت « جاهلی » یاد کرده است، منظور قرآن از این صفت چه بود؟

جاهلی و جاهلیت در اینجا مترادف با نادانی و فقدان علم و معرفت نیست، بلکه دلالت بر فرهنگ و اخلاق خشن، گستاخ و کینه جویی دارد که از خلق و خوی تند و سرکش اعضای آن جامعه سرچشمه می گرفت و تعصب قبیله ای و پیروی کورکورانه از اجداد قبیله در آن جامعه، جایگزین تعقل، منطق و بردباری شده بود

۹- به نظر شما آیا دشمنی و درگیری مشرکان با اشخاصی مانند پیامبر و دیگر مسلمانانی که متعلق به طایفه و قبیله نبرومندی بودند، آسان بود؟ خیر ، زیرا ممکن بود تعصبات طایف های و قبیله ای را بر انگیزد و باعث ایجاد جنگ و خون ریزی شود

۱۰- بررسی کنید پیامبر اکرم چگونه دعوت خود را آشکار و عمومی کرد و عکس العمل سران قریش چه بود؟

پیامبر اکرم سه سال پس از بعثت، به فرمان خداوند دعوت خود را آشکار و عمومی کرد: آنچه را دستور داری آشکار کن و از مشرکان روی بگردان (حجر، آیه ۹۴) ایشان نخست خویشاوندان و سپس عموم مردم را به قبول اسلام فرا خواند. اما سران قریش دعوت حضرت محمد را نپذیرفتند و اعلام کردند که ما از آیین، آداب و سنت های پدران و اجداد خویش، پیروی می کنیم.

۱۱- شرایطی که پیامبر اکرم در جریان تحریم و محاصره در شعب ابی طالب داشت را با شرایطی که پیامبر در اندیشه هجرت از مکه بود، مقایسه کنید.

پس از آنکه سران قریش در جلب رضایت ابوطالب برای دست برداشتن از حمایت رسول خدا ناکام ماندند، تصمیم گرفتند بنی هاشم را تحت محاصره اجتماعی و اقتصادی قرار دهند./ با رحلت ابوطالب، جسارت و آزار سران قریش نسبت به رسول خدا بیشتر شد با تشدید آزار ، گسترش دعوت اسلامی در مکه با موانع اساسی روبه رو شد.

۱۲- به نظر شما برجسته ترین دستاورد فرهنگی اعراب در دوران جاهلیت چه بود؟ شعر و شاعری

۱۳- تعریف اصطلاحات یا مفاهیم تاریخی :

۱- **عصبیت یا تعصب قبیله ای** : وابستگی شدید عرب ها به قبیله خود، موجب به وجود آمدن عصبیت قبیله ای شده بود. تعصب قبیله ای، نقش زیادی در بروز جنگ و خونریزی های پی در پی در شبه جزیره عربستان داشت

۲- **حنفاء** : در کنار بت پرستان، معدودی از اعراب بودند که به پیروی از حضرت ابراهیم، از پرستش بت ها امتناع می کردند و از گوشت قربانی آن ها نمی خوردند. اینان به حنفاء معروف شدند

۱- نتیجه هجرت رسول خدا و پیروانش از مکه به یثرب چه بود؟

زمینه و شرایط مناسبی برای برپایی امت و حکومت اسلامی فراهم آمد

۲- شهر یثرب از نظر روابط تجاری و سیاسی با مکیان چه تفاوتی داشت؟

یثربیان برخلاف مکیان، روابط تجاری و سیاسی گسترده‌ای با قبایل و ساکنان دیگر شهرها و مناطق عربستان و کشورهای همسایه نداشتند

۳- به چه دلایلی شهر یثرب پیش از هجرت پیامبر، از نظر سیاسی پراکنده و مستقل از یکدیگر بود؟

۱- منابع تاریخی و متون دینی اشاره‌ای به وجود حکومت و یا سلطه اشراف و سران قبیله‌ها در یثرب نکرده‌اند

۲- از آنجا که مرجع سیاسی قدرتمندی در یثرب وجود نداشت تا به اختلاف‌ها رسیدگی کند و مانع دشمنی و نزاع شود، هر گاه جنگی میان دو یا چند قبیله پیش می‌آمد، برای مدت طولانی ادامه می‌یافت

۴- اوضاع اعتقادی و دینی، مدینه (یثرب) پیش از هجرت پیامبر چگونه بود؟

۱- اکثر اعضای قبیله‌های عرب ساکن شهر یثرب بت پرست بودند.

۲- حضور یهودیان در آن شهر، سبب شده بود که بت پرستان، اخبار و اطلاعاتی درباره تاریخ پیامبران الهی به دست آورند.

۳- آنان همچنین مطالبی از پیروان دین یهود درباره بهشت و جهنم و ظهور پیامبری جدید شنیده بودند.

۵- نتیجه پیمان عقبه دوم که در سال سیزدهم بعثت رخ داد را با نتیجه پیمان نامه عمومی مدینه، مقایسه کنید؟

نتیجه پیمان عقبه دوم: در نتیجه پایگاه امن و مطمئنی برای مسلمانان در یثرب به وجود آمد. به دنبال این پیمان، رسول خدا به مسلمانان فرمان داد که به یثرب هجرت کنند/

پیامبر پس از این پیمان نامه عمومی مدینه، حقوق و مسئولیت‌های هر یک از گروه‌های مسلمان و غیرمسلمان و چگونگی ارتباط آنها را با یکدیگر مشخص می‌کرد

۶- پیمان صلح حدیبیه چه نتایجی برای پیامبر و اسلام داشت؟

۱- سران امپراتوری‌ها و دولت‌های بزرگ را به اسلام دعوت کرد. به همین منظور، سفیران رسول خدا نام‌های آن حضرت را به پادشاهان ایران، روم، غسان، مصر و حبشه و رؤسای برخی قبیله‌های بزرگ عرب رساندند.

۲- طی سال‌های هفتم و هشتم هجری، تعدادی از حاکمان محلی در گوشه و کنار شبه جزیره عربستان مانند عمان، بحرین، نجران و یمن یا به اسلام گرویده و یا با بستن پیمان و پرداخت جزیه، تابع حکومت مدینه شدند

۷- پیمان صلح حدیبیه را شرح دهید

در ذی القعدة سال ششم هجرت، پیامبر به همراه جمعی از مسلمانان لباس احرام پوشیدند و به منظور انجام مراسم حج راهی مکه شدند. مشرکان قریش مانع ورود آن حضرت و پیروانش به مکه شدند. پس از مذاکراتی که میان دو طرف انجام گرفت، حدیبیه بسته شد

۸- علت جنگ بدر در سال دوم هجرت را با علت غزوه احد و خندق یا احزاب در سال سوم و پنجم هجری را با هم مقایسه کنید.

علت جنگ بدر: تداوم سیاست تعقیب کاروان‌های تجاری قریش توسط مسلمانان

علت غزوه احد و خندق: در سال سوم هجری و پنجم هجری، سپاهی بزرگی از جنگجویان قبیله قریش و قبیله‌های هم پیمان، به قصد جبران شکست بدر راهی مدینه شدند

۹- به چه منظور پیامبر پیمان نامه عمومی مدینه را پس از ایجاد پیمان برادری میان مسلمانان، تنظیم کرد؟

۱- وجود قبیله‌ها و طایفه‌های پراکنده با عقاید دینی گوناگون و پیشین‌های آکنده از اختلاف و درگیری، همواره تهدیدی جدی برای آرامش و امنیت مدینه به شمار می‌رفت.

۲- از سوی دیگر، این شهر به عنوان پایگاه اسلام، با خطر حمله مشرکان مکه روبه‌رو بود از این رو پیامبر در صدد برآمد مدینه را از نظر سیاسی و نظامی متحد سازد و نظم و امنیت پایداری در این شهر برقرار کند

۱۰- دلیل تغییر قبله مسلمانان از بیت المقدس به سوی مکه، به فرمان الهی چه بود؟ در پی بهانه جویی یهودیان

۱۱- نحوه اعلان برائت از مشرکان توسط پیامبر چگونه بود؟

رسول خدا به حضرت علی مأموریت داد که برای ابلاغ سوره برائت عازم مکه شود

۱۲- خطبه غدیر خم چه بودو دلایل اهمیت آن را ارزیابی کنید.

خطبه ای طولانی، رسول خدا در مکانی به نام غدیر خم پس از پایان مراسم حج و هنگام بازگشت به مدینه ایراد کرد
دلایل اهمیت : طی خطبه ای طولانی، مهم ترین وصیت خود را ایراد کردو۲- در این خطبه ، معرفی امام علی به جانشینی خویش، ۳- ختم نزول آیات قرآن و۴- اتمام رسالت خود را اعلام کرد

۱۳- به نظر شما پس از صلح حدیبیه مهم ترین اقدام پیامبر چه بود؟

حدود دو سال پس از پیمان حدیبیه، قریش این پیمان را نقض کرد. ازاین رو، پیامبر به سرعت سپاهی مرکب از ده هزار تن را برای فتح مکه بسیج کرد. در رمضان سال هشتم هجرت، مکه به صورت مسالمت آمیزی، فتح و کعبه از بت ها پاک سازی شد

۱۴- به نظر شما اولین اقدام پیامبر پس از ورود به مدینه چه بود؟

قطعه زمینی را که از آن دو یتیم بود برای بنای مسجد خریداری کرد. مسلمانان همگی به همراه پیامبر با اشتیاق فراوان در ساخت مسجد مشارکت کردند

۱۵- روش حکومت داری حضرت محمد را ارزیابی کنید.

۱- نظام حکومتی را که پیامبر در مدینه بر پایه امت اسلامی بنیان نهاد،

۲- بسیار ساده و فاقد تشکیلات و سلسله مراتب گسترده بود. رسول خدا، کاخ و نگهبان شخصی نداشت و در دوران زمامداری او از تشریفات و تجملات مرسوم در دربار پادشاهان و سایر فرمانروایان خبری نبود.

۳- آن حضرت مسجداً النبوی را در مدینه پایگاه حکومتی خویش قرار داد. مسجد، محل عبادت، آموزش و انجام امور سیاسی، اداری و نظامی به شمار می رفت.

۴- پیامبر، در بسیاری از مسائل حکومتی به ویژه جنگ و صلح، پس از مشورت با اصحاب تصمیم گیری می کرد. برای مثال، پیش از جنگ احد، با یارانش درباره چگونگی مقابله با مشرکان، مشورت کرد. نظر پیامبر بر آن بود که در مدینه با دشمن روبه رو شوند، اما ایشان نظر اکثریت را پذیرفت که می خواستند بیرون از شهر با سپاه دشمن بجنگند.

۱۶- وضعیت تعلیم و تربیت در حکومت پیامبر را با مثال توضیح دهید.

اسلام تأکید فراوانی بر کسب علم دارد. رسول خدا نیز توجه خاصی به تعلیم و تربیت داشت و آن را در اولویت قرار داده بود.

مثال:

۱- پس از جنگ بدر، شرط آزادی هر یک از اسیران باسواد را آموزش خواندن و نوشتن به ده تن از مسلمانان تعیین کرد.

۲- معلمانی را برای تعلیم قرآن و احکام اسلام به شهرها و قبایل مختلف می فرستاد.

۳- حدیث های متعددی از رسول خدا درباره لزوم کسب علم نقل شده است.

۱۷- منابع درآمد حکومت اسلامی در زمان پیامبر را نام برده و شیوه گردآوری و توزیع آنها چگونه بود؟

منابع مالی : ۱- غنایم جنگی، ۲- زکات ۳- جزیه ۴- سایر منابع : پیامبر پس از آنکه مناطق یهودی نشین اجازه داد همچنان بر روی زمین های آن منطقه کشاورزی کنند و نیمی از محصول سالانه را به حکومت اسلامی بپردازند
شیوه گردآوری : پیامبر برای گردآوری، حفظ و توزیع این اموال، افرادی را برمی گزید
شیوه توزیع : چهار پنجم غنایم جنگی میان جنگاوران تقسیم می شد و یک پنجم آن (خمس)، به خدا، رسول، خویشان او، یتیمان فقیران و در راه ماندگان تعلق داشت

۱۸- تعریف اصطلاحات یا مفاهیم تاریخی :

۱- جزیه : مالیات سرانه ای بود که به مردان بالغ اهل کتاب (یهودیان، مسیحیان و زرتشتیان) که به لحاظ مالی توانایی پرداخت آن را داشتند، تعلق می گرفت

۲- پیمان عقبه دوم : در مراسم حج سال سیزدهم بعثت نیز، ۷۳ مرد و دو زن از اهالی یثرب در عقبه با رسول خدا پیمانی بستند که به عقبه دوم مشهور است

۳- آیات جهاد : در سال نخست هجرت، به دنبال نزول آیات جهاد ، رسول خدا تصمیم به تشکیل نیروی نظامی گرفت.

۴- پیمان عقبه دوم : در مراسم حج سال سیزدهم بعثت نیز، ۷۳ مرد و دو زن از اهالی یثرب در عقبه با رسول خدا پیمانی بستند که به عقبه دوم مشهور است

۵- انصار : مسلمانان اهل مدینه به گرمی از رسول خدا و دیگر مهاجران استقبال کردند و در منازل خویش پذیرای آنان شدند

۶- اهل صُفّه : برخی از مهاجران بی بضاعت نیز در جوار مسجد اقامت گزیدند و به اهل صُفّه مشهور شدند. اینان به دلیل هم جواری با محل سکونت پیامبر، ارتباط نزدیکی با آن حضرت برقرار کردند

۷- غزوه اُحد : در سال سوم هجری، سپاهی بزرگی به فرماندهی ابوسفیان از جنگجویان قبیله قریش و قبیله های هم پیمان ، به قصد جبران شکست بدر راهی مدینه شدند و به موفقیتی نسبی دست یافتند

۸- جنگ خندق یا احزاب : در سال پنجم هجری، سپاهی بزرگی به فرماندهی ابوسفیان، از جنگجویان قبیله قریش و قبیله های هم پیمان آن، به قصد نابودی اسلام راهی مدینه شدند. اما با وجود اینکه تمام نیرو و امکانات مادی و معنوی خود را بسیج کرده بودند، ناکام ماندند.

۹- حَجّه الوداع : به حج آخر پیامبر که در سال دهم هجری برگزار شد که در این حج آن حضرت در خطبه غدیر خم ، ضمن معرفی امام علی به جانشینی خویش، ختم نزول آیات قرآن و اتمام رسالت خود را اعلام کرد.

۱۰- غدیر خم : مکانی است که رسول خدا پس از پایان مراسم حج و هنگام بازگشت به مدینه، طی خطبه ای طولانی، مهم ترین وصیت خود را ایراد کرد و در این خطبه ، معرفی امام علی به جانشینی خویش، ختم نزول آیات قرآن و اتمام رسالت خود را اعلام کرد.

درس ۵ تثبیت و گسترش اسلام در دوران خلفای نخستین

۱- ماجرای سقیفه بنی ساعده چه بود؟ نتیجه آن چه بود؟

هنگامی که علی و بنی هاشم مشغول برگزاری مراسم تدفین پیامبر گروهی از انصار در مکانی موسوم به سقیفه بنی ساعده در مدینه گرد هم آمدند تا درباره تعیین جانشین رسول تصمیم بگیرند ابوبکر بن ابی قحافه، عمر بن خطاب و ابوعبیده جراح از گروه مهاجران، به سرعت، خود را به آن جمع رساندند // نتیجه: سرانجام، پس از گفت و گو و بحث هایی که در آن جلسه صورت گرفت، نخست عمر و ابوعبیده و سپس تعدادی از انصار حاضر در سقیفه با ابوبکر، به عنوان خلیفه و جانشین پیامبر، بیعت کردند

۲- مخالفان دوران خلافت امام علی را نام ببرید و دلایل مخالفت هر یک از آنان چه بود؟

- ۱- سران قریش و به ویژه اشراف بنی امیه ؛ دلیل: امام مصمم بود که مطابق کتاب خدا و سنت پیامبر عمل نماید؛ از این رو، سران قریش و به ویژه اشراف بن امیه که از بیعت با ایشان خودداری کرده بودند، به مخالفت و دشمنی برخاستند
- ۲- معدودی از بزرگان قریش مانند طلحه و زبیر؛ دلیل: امام با تقاضایشان برای به دست گرفتن حکومت برخی شهرها و مناطق موافقت نکرد، بیعت خود را شکستند و به صف مخالفان پیوستند

۳- به نظر شما چرا مسلمانان بعد از فتح شام درصدد برآمدند که مصر را نیز تسخیر کنند؟

تسلط رومیان بر مصر، موقعیت مسلمانان را در شام و حتی در شبه جزیره عربستان در معرض خطر جدی قرار می داد

۴- آثار و پیامدهای فتوحات در زمان خلفای نخستین، از بعد «اقتصادی» را بنویسید.

به لحاظ اقتصادی، سرزمین های فتح شده، ثروتمند و دارای شهرها و روستاهای آباد و بزرگی بودند. اعراب، علاوه بر غنایم فراوانی که در جریان فتوحات کسب کردند، منابع اقتصادی و درآمدهای مالیاتی آن سرزمینها را نیز در اختیار خود گرفتند

۵- آثار و پیامدهای فتوحات در زمان خلفای نخستین، از بعد «سیاسی» بنویسید.

از نظر سیاسی، اعراب مسلمان در فاصله کمتر از ۲۰ سال، دو قدرت بزرگ جهان آن روز، یعنی حکومت ساسانیان و امپراتوری روم شرقی را شکست دادند و سرزمینهای مهم ایران، شام و مصر را تصرف کردند. به دنبال این پیروزی های نظامی، قلمرو خلافت گسترش زیادی یافت و مردمان و اقوام مختلفی که زبان و فرهنگ متفاوتی با اعراب داشتند، تحت حکومت آنان قرار گرفتند

۶- آثار و پیامدهای فرهنگی فتوحات در زمان خلفای نخستین را بنویسید.

دین اسلام به سرزمین های جدید معرفی شد و به تدریج مردم آن سرزمین ها مسلمان شدند؛ از سوی دیگر، ایران، شام و مصر که دارای فرهنگ و تمدنی غنی و مردمانی متمدن بودند، نقش بسزایی در شکل گیری و شکوفایی تمدن اسلامی ایفا کردند.

۷- به نظر شما آیا شیوه تقسیم و توزیع عطایا (بیت المال) در دوران خلافت علی (ع) با بقیه خلفای نخستین (راشدین) فرق داشت؟

بله؛ امام علی در دوران خلافتش تلاش کرد که عدالت و مساوات اسلامی اجرا کند. / بیت المال را به طور مساوی میان تمام مسلمانان اعم از عرب و غیرعرب، سیاه و سفید و بنده و آزاد تقسیم می کرد.

۸- دلایل ناخشنودی مصریان نسبت به حاکمیت امپراتوری روم بر سرزمین خویش را بنویسید.

۱- مالیات های سنگینی را به رومیان می پرداختند. ۲- اجازه نداشتند که به مقام های عالی برسند. ۳- مسیحیان مصر اختلافات مذهبی شدیدی با رومیان داشتند. ۴- گروه هایی از پیروان آیین یهود نیز که در اسکندریه و سایر نقاط مصر پراکنده بودند، به دلیل عدم حمایت امپراتور روم از آنان در برابر مسیحیان، از او ناخشنود بودند.

۹- مهم ترین عواملی گوناگونی در پذیرش اسلام توسط مردم سرزمین های مختلف تأثیر داشت. چه بود؟

- ۱- جاذبه پیام جهانی اسلام که همه انسان ها را بدون توجه به رنگ پوست، زبان، فرهنگ و طبقه اجتماعی شان، مخاطب قرار داده و به آنان وعده می داد که با ایمان به اسلام و عمل به دستورات آن، به سعادت و رستگاری در دنیا و آخرت خواهند رسید.
- ۲- اسلام همه مردم را به عمل به شریعتی سهل و ساده فرا می خواند

۱۰- پیامد فتح مصر در سال ۶۴۰ ق، توسط اعراب مسلمانان، چه بود؟

۱- سلطه و نفوذ سیاسی نظامی امپراتوری روم شرقی در آن سرزمین از بین رفت، ۲- شام از خطر هجوم رومیان تا حدودی در امان ماند و ۳- زمینه برای پیشروی مسلمانان در دیگر مناطق آفریقا مهیا شد

۱۱- چه عواملی سبب شده بود که پایه های حاکمیت امپراتوری روم شرقی در منطقه شام سست شود؟

۱- اختلافات مذهبی؛ اعراب مسیحی ساکن و ساکنان بومی مسیحی با کلیسای قسطنطنیه، ۲- تفاوت های قومی، فرهنگی و زبانی که میان توده های مردم شام با طبقه حکومت گر روم

۱۲- منظور امام علی(ع) از این جمله: «تمام قرآن را تلاوت کردم و برای فرزندان اسماعیل [اعراب] بر فرزندان اسحاق [غیراعراب] به اندازه این چوب [تکه چوبی که از زمین برداشته بود] برتری نیافتیم» چیست؟
منظور آن حضرت این بود که او معیارهای قومی، قبیله ای، خویشاوندگرایی و یا تقدم و تأخر در قبول اسلام را در توزیع بیت المال در نظر نمی گرفت.

۱۳- تفاوت های در شیوه تقسیم و توزیع عطایا (بیت المال) در دوره خلفای راشدین، عثمان و عمر وجود داشت را ارزیابی کنید

در دوره خلیفه دوم، اگرچه برپایه مساوات اسلامی نبود، اما ساده زیستی و سخت گیری او نسبت به کارگزاران خلافت و بزرگان قریش، از ثروت اندوزی و تجمل گرایی آنان جلوگیری کرد.

در دوران خلیفه سوم، بذل و بخشش های فراوانی از بیت المال به افراد مختلف، به خصوص خاندان بنی امیه صورت گرفت. وی محدودیت هایی را که عمر برای ثروت اندوزی سران قریش ایجاد کرده بود، نادیده گرفت

۱۴- روش زمامداری (حکومت داری) در در دوران خلافت ابوبکر و عمر چگونه بود؟

ابوبکر و عمر در دوران زمامداری خویش تا حدودی مراقب بودند که عدالت را میان افراد و گروه های مختلف مسلمان رعایت کنند و از هر دو گروه مهاجر و انصار افرادی را به سم تهای فرماندهی سپاه و حکومت شهرها و نواحی مختلف قلمرو خلافت برمی گزیدند

۱۵- روش زمامداری (حکومت داری) خلیفه سوم، را روش حکومت داری امام علی مقایسه کنید.

با برخی سیاست های خلیفه سوم، علاوه بر ایجاد نارضایتی در میان مسلمانان، باعث تشدید اختلافات و اوج گرفتن مجدد تعصبات طایفه ای و قبیله ای در درون جامعه اسلامی شد. امام علی در دوران حکومتش تلاش کرد با عمل به تعالیم اسلام و سنت رسول خدا، برادری و یگانگی دینی را به امت اسلامی بازگرداند

۱۶- تحمیل سه جنگ جمل، صفین و نهروان بر جامعه اسلامی و به وجود آمدن رقابت منطقه ای بین عراق و شام در در دوران خلافت علی(ع) نتیجه چه بود؟ تحلیل و قضاوت خود را بنویسید.

امام علی در دوران حکومتش تلاش کرد با عمل به تعالیم اسلام و سنت رسول خدا، برادری و یگانگی دینی را به امت اسلامی بازگرداند به همین خاطر امام، با موانع و مشکلات اساسی روبرو شد زیرا گروه محدودی که از منافع و امتیازهای ویژه برخوردار شده و سال ها به مال اندوزی و رفاه طلبی خو گرفته بودند، با آن حضرت مخالفت و دشمنی کردند. آنان با اقدام های عدالت جویانه امام به مقابله برخاستند و سه جنگ را بر جامعه اسلامی تحمیل کردند این جنگ ها تأثیرات اجتماعی نامطلوبی بر جا گذاشت و باعث به وجود آمدن رقابت منطقه ای بین عراق و شام شد که تا سال ها پس از آن ادامه داشت

۱۷- تعریف اصطلاحات یا مفاهیم تاریخی:

۱- عصر خلفای نخستین یا راشدین: جامعه و حکومتی که پیامبر در مدینه بنیان نهاد، در فاصله سال های ۱۱ تا ۴۱ ق به دست پنج نفر از جانشینان ایشان با عنوان خلیفه اداره شد. این دوره ۳۰ ساله از تاریخ اسلام را عصر خلفای نخستین یا راشدین می گویند

۲- ماجرای سقیفه بنی ساعده: هنگامی که علی و بنی هاشم مشغول برگزاری مراسم تدفین پیامبر گروهی از انصار در مکانی موسوم به سقیفه بنی ساعده در مدینه گرد هم آمدند تا درباره تعیین جانشین رسول تصمیم بگیرند سرانجام، پس از گفت و گو و بحث هایی در سقیفه با ابوبکر، به عنوان خلیفه و جانشین پیامبر، بیعت کردند

۳- عطایا: خلیفه دوم، عمر درآمدهای سرزمین های ثروتمندی که فتح شده بود به خزانه مسلمانان در مدینه سرازیر می شد. را به عنوان عطایا میان مسلمانان توزیع کرد.

۱- وضعیت امویان (بنی امیه) در دوران خلافت ابوبکر بن ابی قحافه و عمر بن خطاب را با در دوران خلافت امام علی مقایسه کنید. امویان در دوران خلافت ابوبکر بن ابی قحافه و عمر بن خطاب در فتوحات مشارکت فعال داشتند؛ از جمله دو پسر ابوسفیان به نام های یزید و معاویه، فرماندهی بخشی از سپاه اعراب مسلمان را در جریان فتح منطقه شام به عهده گرفتند و یکی پس از دیگری، از سوی عمر به حکومت این منطقه مهم منصوب شدند. / پس از عثمان، بیشتر سران بنی امیه از بیعت با امام علی خودداری کردند و با آن حضرت به مخالفت پرداختند. امویان که نقش مهمی در ایجاد جنگ جمل داشتند، پس از شکست در این جنگ، به معاویه در شام پیوستند و با تمام قوا از او در جنگ صفین پشتیبانی کردند.

۲- اقدامات و حربه های معاویه برای دستیابی به قدرت و تاسیس حکومت اموی را فهرست کنید.

۱. حکومت طولانی مدت وی بر منطقه شام، این منطقه را به پایگاهی مناسب و مطمئن برای قدرت طلبی و ثروت اندوزی بنی امیه تبدیل کرد.
۲. معاویه در طی این مدت با فریب کاری و تبلیغات فراوان، پشتیبانی کامل مردم شام را نسبت به خود و خاندانش جلب کرد
۳. معاویه برای رسیدن به اهداف قدرت طلبانه ای که در سر داشت، خود را خو نوازه عثمان، خلیفه سوم، معرفی می کرد.
۴. با وعده حکومت شهرها و مناطق مختلف و بذل و بخشش فراوان از بیت المال، عده ای از سیاست مداران زیرک اما دنیا طلب مانند عمرو عاص و مغیره بن شعبه را به خدمت گرفت.

۳- به نظر شما چرا امام حسن (ع) خلافت را به معاویه واگذار کرد؟

اعتماد امام نسبت به کوفیان سلب شده بود، آن حضرت به علت خیانت سردارانش و برای جلوگیری از ریختن خون مسلمانان، صلح به امام حسن تحمیل شد و ایشان با شرایطی، خلافت را به معاویه واگذار کرد.

۴- به نظر شما چرا موالی حضوری چشمگیر در قیام ها و شور شهای ضداموی داشتند؟

عرب گرایی امویان و تحقیر و تبعیض هایی که نسبت به مسلمانان غیرعرب، به خصوص ایرانیان روا می داشتند، یکی از عواملی بود که زمینه گرایش آنان را به مخالفان خلافت بنی امیه به خصوص اهل بیت پیامبر فراهم آورد.

۵- به چه دلیل حکومت مسلمانان در آندلس از نظر قدرت سیاسی و نظامی، دچار ضعف و انحطاط شد؟ نتیجه آن چه بود؟

پس از آن، خاندان های مسلمان دیگری بر سر کار آمدند که اتحاد و انسجام مناسبی نداشتند. به همین دلیل اندلس از نظر قدرت سیاسی و نظامی دچار ضعف و انحطاط شد. نتیجه: مسیحیان از این وضعیت استفاده کردند و به تدریج به فرمانروایی مسلمانان بر آن سرزمین پایان دادند. (۸۹۸ق)

۶- اهداف معاویه از توسعه نیروی دریایی و گسترش فتوحات در دریا چه بود؟

معاویه این اقدام را به منظور فتح جزایر دریای مدیترانه و پایان دادن به حاکمیت مطلق رومیان بر آن دریا انجام داد.

۷- شیوه برخورد حکومت بنی امیه در برابر معترضان و مخالفان چگونه بود؟ با مثال توضیح دهید

حکومت بنی امیه همواره در برابر معترضان و مخالفان خود سیاست سرکوب و خشونت را اجرا می کرد. حتی معاویه که خود را سیاست مداری اهل مدارا و مسالمت جو نشان می داد، انتقاد و اعتراض برخی از شیعیان مانند حُجر بن عدی و عمرو بن حَمِق را تحمل نکرد و دستور به قتل آنان داد.

۸- بیعت گرفتن همزمان برای دو پسر، به عنوان ولیعهد توسط برخی خلفای اموی چه پیامدی داشت؟

این اقدام موجب ایجاد دودستگی و زمینه ساز اختلاف و رقابتی شد که خلافت امویان را از درون تضعیف کرد.

۹- معاویه و برخی از طرفداران او، از ترویج تفکر جبرگرایی در جامعه چه بود؟

در واقع، امویان می خواستند چنین القا کنند که فرمانروایی آنان و اقداماتی که انجام می دهند، تقدیر خداوند است و نباید در مقابل این تقدیر ایستاد.

۱۰- وجه تفاوت، عمر بن عبدالعزیز (هشتمین خلیفه اموی) با دیگر خلفای اموی در چه بود؟

شیوه ای متفاوت در حکومت اتخاذ کرد و تصمیم گرفت به کتاب خدا و سنت پیامبر عمل کند

۱۱- به نظر شما چرا اقدامات عمر بن عبدالعزیز موجب تغییر مهم و پایداری در سیاست امویان نشد؟

چراکه دوران خلافت عمر بن عبدالعزیز کوتاه بود و خلفای بعدی، سیاست او را کنار نهادند.

۱۲- پیامد قیام ها و جنبش های ضد اموی که با بی رحمی و خشونت زیاد سرکوب می شد، چه بود؟

۱- ماهیت واقعی حکومت بنی امیه را برای بسیاری از مسلمانان آشکار کرد. ۲- زمینه ساز انحطاط و ضعف حکومت آنان شد

۱۳- عمده تلاش امام محمد باقر(ع) و امام جعفر صادق(ع) در دوران امامت داشتند را فهرست کنید.

- ۱- ترویج اسلام،
- ۲- مبارزه با جریانهای فکری منحرف و تربیت شاگردان توانمند متمرکز کردند
- ۳- منظومه ای از معارف اسلامی با عنوان مکتب اهل بیت به وجود آوردند.
- ۴- نهضت علمی وسیعی را سامان دهند
- ۵- شاگردان زیادی را در معارف دینی مانند فقه، حدیث و تفسیر تربیت، و حقیقت مذهب تشیع را تبیین کردند

۱۴- هدف امامان شیعه پس از امام سجاد(ع) ازاز به وجود آوردن «مکتب اهل بیت» چه بود؟

پس از امام سجاد، امامان شیعه، عمده کوشش خود را بر ترویج اسلام، مبارزه با جریانهای فکری منحرف و تربیت شاگردان توانمند متمرکز کردند و منظومه ای از معارف اسلامی با عنوان «مکتب اهل بیت» به وجود آوردند.

۱۵- روش تبلیغات داعیان عباسی چگونه بود؟ این روش ها چه نتایجی برای جنبش عباسیان داشت؟

- ۱- آنان نخست، معایب حکومت بنی امیه و ظلم و ستمی را که امویان نسبت به اهل بیت پیامبر مرتکب شده بودند، بیان می کردند
- ۲- سپس بدون اسم بردن از فرد خاصی، مردم را به حکومت آل محمد فرا می خواندند
- دعوت به آل محمد از یک سو باعث می شد که شیعیان و طرفداران اهل بیت جذب جنبش شوند و از سوی دیگر هویت رهبر واقعی جنبش شناسایی نشود و از تعقیب و مجازات در امان بماند.

۱۶- دلایل رفاه و رونق اقتصادی مسلمانان در آندلس وجود داشت، چه بود؟

- ۱- سرزمین ثروتمندی بود که شهرهایی بزرگ، آباد و پرجمعیت داشت.
- ۲- شهرهای اندلس مراکز اقتصادی مهمی به شمار می رفتند و بازارها و کارگاه های صنعتی متعددی را در خود جای داده بودند.
- ۳- بازرگانی داخلی و خارجی در مسیرهای زمینی و دریایی رونق چشمگیری داشت
- ۴- بازرگانان اندلسی ارتباط تجاری گسترده ای را با سرزمین های حوزه دریای مدیترانه و دیگر مناطق دور و نزدیک برقرار کرده بودند.

۱۷- تعریف اصطلاحات یا مفاهیم تاریخی :

۱- موالی : در زمان حکومت امویان، مسلمانان غیرعرب که موالی نامیده می شدند، موقعیت اجتماعی پایین تری نسبت به اعراب مسلمان داشتند و از برخی حقوق سیاسی، اجتماعی و اقتصادی خود محروم بودند

۲- تفکر جبرگرایی: بر اساس این فکر، تمامی آنچه برای انسان و جامعه رخ می دهد، خواست و تقدیر الهی است و هیچ گریزی از آن نیست

۳- صحیفه سجادیه: کتابی شامل ۵۴ مناجات و دعا از امام سجاد است و نزد شیعیان جایگاه مهمی دارد.

۴- سپاه جامگان : افراد سپاه ابومسلم خراسانی که شامل مسلمانان ایرانی و عرب ساکن خراسان بودند، پرچم های سپاه را که نشان عباسیان بود، برافراشتند و به سپاه جامگان مشهور شدند.

۵- امویان اندلس : پس از سقوط خلافت اموی، یکی از نوادگان هشام بن عبدالملک به نام عبدالرحمان بن معاویه به شمال آفریقا فرار کرد. او سرانجام موفق شد شهر قرطبه در آندلس را تصرف و حکومت امویان را در آنجا پایه ریزی کند.

۱- اقدامات مهم منصور دومین خلیفه عباسی برای تحکیم و تثبیت حکومت عباسیان را فهرست کنید.

- ۱- عموهایش را که مدعی جانشینی سفاح بودند، از همه مناصب مهمی که داشتند خلع کرد و دبیر آنان، ابن مقفع (روزبه ایرانی)، به قتل رساند
- ۲- ابومسلم خراسانی را با وجود خدمات بزرگی که به عباسیان کرده بود، ناجوانمردانه کشت؛
- ۳- قیام دو تن از علویان و نیز قیامهای پدیده‌ای را که در اعتراض به قتل ابومسلم در ایران صورت گرفت، بی رحمانه سرکوب کرد
- ۴- بنای شهر بغداد به عنوان پایتخت عباسیان

۲- نقش و جایگاه خاندان برمکی و سهل در دستگاه خلافت عباسی داشتند را باهم مقایسه کنید

هارون الرشید، پنجمین خلیفه عباسی (۱۷۰ تا ۱۹۳ ق) که مقام و حتی جانش را مدیون دبیر و مربی خویش، یحیی پسر خالد برمکی بود، اداره امور خلافت را به او سپرد. یحیی و دو پسرش مدت هفده سال صاحب چنان قدرت و عظمتی بودند که این دوره در تاریخ به دوران فرمانروایی برمکیان معروف شده است؛ فضل بن سهل و برادرش حسن بن سهل که تربیت یافته برمکیان و از دهقانان و زمین داران بزرگ خراسان بودند، نقش تعیین کننده ای در تحولات خلافت در زمان مأمون داشتند

۳- از نظر شما کدام گروه از جایگاه ممتازی در دوره نیرومندی و شکوفایی خلافت عباسیان برخوردار شدند؟ ایران ها یا امیرالامراء (فرماندهان سپاه ترک). نظر خود را با ذکر دلایل بنویسید

ایرانیان / در این دوره، ایرانیان در کنار اعراب از جایگاه ممتازی در حکومت عباسیان برخوردار شدند و نقش مهمی را در اداره امور خلافت به عهده گرفتند. آنان علاوه بر تصدی منصب مهم وزارت و سایر مناصب دیوانی، در مواردی به فرماندهی سپاه و حکومت برخی ولایات منصوب شدند

۴- به نظر شما چرا در دوره ضعف و تجزیه خلافت عباسی، امرا و سلاطین به دنبال فرمان و لواء خلیفه بودند؟

برای توجیه مشروعیت خود و مقبولیت نزد توده های مردم مسلمان

۵- بررسی کنید دوره ضعف و هرج و مرج حکومت عباسیان چگونه آغاز شد؟

با پایان گرفتن حکومت مأمون و خارج شدن اداره امور از دست وزیران ایرانی، به تدریج حکومت عباسیان نیز رو به ضعف و انحطاط گذاشت. پس از آنکه فرماندهان سپاهی از ترکان جانشینان مأمون تشکیل دادند، با عنوان امیرالامراء قدرت را به دست گرفتند و بر امور خلافت تسلط یافتند، دورانی از هرج و مرج آغاز شد

۶- تأسیس سلسله های حکومتی مستقلی در بخش های وسیعی از قلمرو خلافت عباسی چه پیامدی را بدنبال داشت؟

- ۱- به منزله تجزیه قلمرو و کاهش قدرت و اختیارات سیاسی و نظامی خلفای عباسی بود.
- ۲- دامنه قدرت سیاسی و اداری خلفا به عراق و سرانجام شهر بغداد محدود شد.
- ۳- امیران و سلاطین آل بویه و سلجوقیان، بر پایتخت عباسیان نیز تسلط یافتند

۷- منظور از دوران فرمانروایی برمکیان کدام دوره از تاریخ عباسیان است؟

در دوره هارون الرشید، یحیی و دو پسرش مدت هفده سال صاحب چنان قدرت و عظمتی بودند که این دوره در تاریخ به دوران فرمانروایی برمکیان معروف شده است

۸- هدف اساسی فاطمیان از ایجاد مراکز علمی و آموزشی بزرگ چه بود؟

تربیت عالمان و داعیان مسلط به تعالیم مذهب اسماعیلی و دیگر معارف بود.

۹- نقشی که بیت الحکمه برای عباسیان و دارالعلم (الحکمه) برای حکومت فاطمیان داشت را باهم مقایسه کنید

در دوره عباسیان؛ بیت الحکمه مرکزی برای ترجمه و تألیف کتاب از زبان های مختلف (از زبان های پهلوی (ایرانی)، سریانی (زبان مردم شام)، یونانی و سانسکریت (هندی)) به عربی و کانونی برای گفت و گوی علمی و تبادل افکار بود. / حکومت فاطمیان؛ مرکز علمی بزرگ دیگری با نام دارالعلم (الحکمه) در قاهره شکل گرفت و استادان بزرگی در آن مرکز علمی به تدریس علوم مختلف گماشته شدند به منظور دارالعلم قاهره بتواند نقشی همچون بیت الحکمه بغداد داشته باشد، در آنجا کتاب های زیادی تهیه و در اختیار مشتاقان علم که در آنجا مشغول فعالیت علمی بودند، نهاده می شد

۱۰- وضعیت خلافت فاطمیان در زمان مُسْتَنْصِر را شرح دهید

خلافت فاطمیان در زمان مُسْتَنْصِر به اوج قدرت سیاسی، شکوفایی فرهنگی و رونق اقتصادی دست یافت و قلمرو آن به نهایت وسعت خود رسید از اواخر دوران مستنصر، حکومت فاطمیان دچار ضعف سیاسی و بحران اقتصادی شد

۱۱- نظر شما چرا مذهب اسماعیلیه به فلسفه و کلام اهمیت زیادی می داد؟

از مذاهب عقل گرا بود و از این رو، اسماعیلیان برای ترویج اصول عقاید خود، علاقه فراوان و توجه خاصی به علوم مختلف به ویژه فلسفه و کلام نشان می دادند.

۱۲- سیاست مذهبی خلافت فاطمیان مصر چگونه بود؟

۱- خلافت فاطمی نسبت به ترویج مذهب تشیع اسماعیلی و رواج آیین های شیعی در مناطق زیر سلطه خود اهتمام جدی داشت و از عالمان شیعی حمایت می کرد. / ۲- در بیشتر دوران حکومت فاطمیان، اهل تسنن آزادانه به زندگی و فعالیت دینی و اجتماعی خود مشغول بودند

۱۳- به چه دلایلی روابط خلافت فاطمیان با عباسیان همواره خصومت آمیز بود؟

دلیل سیاسی : فاطمیان خلافت را حق خود می دانستند و حکومت عباسیان را به رسمیت نمی شناختند. دلیل نظامی : خلفای فاطمی با تسلط بر مناطق شام و حجاز، حکومت عباسیان را به شدت مورد تهدید قرار داده بودند. دلیل مذهبی : فاطمیان همچنین با فرستادن عده زیادی از داعیان (مبلغان مذهب اسماعیلیه) به سرزمین های دور و نزدیک، از جمله عراق، ایران و یمن و گسترش دعوت اسماعیلی، خشم و وحشت خلفای عباسی را برانگیخته بودند.

۱۴- محور فعالیت امامان بعد از امام رضا (ع) چگونه بود؟

تربیت شاگردان و یاران برجسته، مقابله با تحریف مبانی دینی و سنت نبوی، حفظ جامعه شیعی و مبارزه با جریان های فکری و فرهنگی انحرافی در شیعه متمرکز بود

۱۵- تعریف اصطلاحات یا مفاهیم تاریخی :

۱- بیت الحکمه : در دوره عباسیان ؛ بیت الحکمه مرکزی برای ترجمه و تألیف کتاب از زبان های مختلف از زبان های پهلوی (ایرانی)، سریانی (زبان مردم شام)، یونانی و سانسکریت (هندی) به عربی و کانونی برای گفت و گوی علمی و تبادل افکار بود

۲- دارالعلم (الحکمه) : در دوره حکومت فاطمیان مصر ، مرکز علمی بزرگ دیگری با نام دارالعلم (الحکمه) در قاهره شکل گرفت و استادان بزرگی در آن مرکز علمی به تدریس علوم مختلف گماشته شدند به منظور دارالعلم قاهره بتواند نقشی همچون بیت الحکمه بغداد داشته باشد، در آنجا کتاب های زیادی تهیه و در اختیار مشتاقان علم که در آنجا مشغول فعالیت علمی بودند، نهاده می شد

۳- وکلای ائمه : کسانی بودند که در مکتب اهل بیت آموزش دیده بودند و با اجازه آنان به عنوان مرجع امور دینی مردم در شهرهای مختلف ایفای نقش می کردند

۴- نهضت ترجمه : جنبش اقتباس و انتقال آثار علمی و فرهنگی تمدن های ایران، یونان، مصر و هند به عالم اسلامی و ترجمه آنها به زبان عربی در دوره عباسیان بود.

۵- فاطمیان : خاندانی از شیعیان اسماعیلی مذهب بودند

۶- اسماعیلیه : شاخ های از مذهب شیعه هستند که اسماعیل پسر امام جعفر صادق را که قبل از آن حضرت وفات یافته بود، به غلط به عنوان امام هفتم می شناسند. اسماعیلیان در بین خود انشعاباتی یافتند؛ یک گروه آنان، اسماعیلیان فاطمی بودند که به استمرار امامت در فرزندان اسماعیل اعتقاد داشتند.

۷- دانشگاه آلازهر : یکی از بادوام ترین دانشگاه های دنیای اسلامی توسط فاطمیان بنیان نهاده شد

۱- دلایل آشفتگی، اوضاع اجتماعی ایران هم زمان با ظهور اسلام چه بود؟

به دلیل جدایی و فاصله طبقات جامعه ایران از یکدیگر، اختلافات مذهبی و سرکوب مخالفان دین رسمی، تنگ نظری موبدان و دخالت آنها در امور مختلف کشور، آشفتگی بود

۲- وضعیت سیاسی ایران هم زمان با ظهور اسلام را وضع اقتصادی نامساعد دوره ساسانیان مقایسه کنید.

زیرا حکومت ۴۰۰ ساله ساسانی از یک سو، بر اثر جنگ های طولانی و پرخرج با روم در غرب، و نبردهای پی در پی با اقوام بیابانگرد در مرزهای شرقی و از سوی دیگر به سبب اختلاف و نزاع بزرگان و اشراف، دچار فرسودگی و ضعف شده بود؛ / شیوع بیماری مرگبار طاعون و طغیان شدید رودهای دجله و فرات که بندها و سدها را شکست و خسارت فراوانی به زمین های حاصلخیز آسورستان (بین النهرین / سواد / عراق) زد، ضربه سنگینی به اقتصاد ساسانیان وارد آورد

۳- عوامل مؤثر در اسلام آوردن مردم ایران را بنویسید؟

الف) اسلام دینی جهانی است و تمام مردم جهان مخاطب آن به شمار می روند. پیام برادری و برابری اسلام و سادگی مناسک و آداب اسلامی، از جمله جذابیت های دین اسلام برای ایرانیان بود.

ب) ساکنان ایران، خواه زرتشتی و خواه مسیحی و یهودی، یکتاپرست و معتقد به بهشت و جهنم و ظهور منجی بودند؛ بنابراین، درک و پذیرش جها نبینی توحیدی و پیام مکتب اسلام، برای آنان چندان دشوار و ناخوشایند نبود.

پ) مهاجرت گسترده اعراب مسلمان به ایران، زمینه ساز آشنایی تدریجی ایرانیان با اسلام و گرویدن به آن شد

۴- عوامل شکست ایرانیان در نبرد قادسیه را بنویسید.

۱- اختلاف های داخلی ایرانیان، ۲- ناامیدی رستم فرخزاد، فرمانده سپاه ساسانی از پیروزی ۳٪- همکاری برخی دهقانان و قبیله های عرب ساکن سواد با مسلمانان. ۴٪- خبر پیروزی خیره کننده اعراب مسلمان بر رومیان در شام، موجب تقویت روحیه و انگیزه جنگاوران عرب در قادسیه شد

۵- بررسی کنید ایران در عصر خلفای نخستین چگونه اداره می شد؟

۱- پس از فتح هر شهر و منطقه توسط اعراب مسلمان، به فرمان خلیفه، فردی از میان فرماندهان سپاه، سران قبیله ها و یا صحابه به حکومت آنجا منصوب می شد.

۲- از آنجا که اعراب تجربه چندان در کشورداری نداشتند، اداره امور دیوانی، همچون گذشته در اختیار ایرانیان باقی ماند.

۳- محاسبه و دریافت مالیات ها همچنان توسط دبیران و دهقانان ایرانی انجام می گرفت.

۴- دفترهای دیوانی مثل گذشته به خط و زبان پهلوی نوشته می شد و سکه های ضرب شده توسط ساسانیان همچنان در گردش بود

۶- مهاجرت قبیله های عرب به ایران در قرن اول، با چه هدفی صورت گرفت؟ با مثال توضیح دهید.

هدف: تحکیم سلطه مسلمانان بر ایران شروع شد، اما در دوره امویان شدت یافت / مثال: در زمان معاویه ۵۰ هزار مرد جنگی عرب که شمار آنان، به همراه اعضای خانواده، به چندصد هزار نفر می رسید، به داخل ایران کوچ کردند

۷- ایرانیان در سده های نخستین هجری نسبت به شیوه و محل زندگی اعراب مهاجر در ایران چه واکنشی نشان دادند؟ قضاوت و تحلیل خود را بنویسید.

مجاورت اعراب در ابتدا برای ایرانیان ناخوشایند بود و از این رو، در برخی جاها مانند قم، با آنان درگیر شدند و در مواردی دیگر ساکنان محلی، آن منطقه را ترک کردند. به تدریج شرایط مناسبی برای همزیستی مسالمت آمیز و همکاری میان ایرانیان با مهاجران عرب، نخست در زمینه تجارت و کشاورزی و سپس در زمینه های فرهنگی و اجتماعی به وجود آمد و کم کم مهاجران جذب فرهنگ ایرانی شدند.

۱- (دوره درگیری اعراب مهاجر با ایرانیها) ۲- (دوره همزیستی مسالمت آمیز و همکاری میان آنان)

۸- از دیدگاه منابع تاریخی، کدام گروه ها در حین حمله اعراب به اسلام روی آوردند؟ با مثال توضیح دهید.

تعدادی از دهقانان و دیگر بزرگان محلی و دسته هایی از جنگاوران، از جمله گروه هایی بودند که در جریان فتح ایران مسلمان شدند؛ برای نمونه، در جنگ قادسیه، دست های از سپاه ساسانیان به دین اسلام درآمدند و به اعراب پیوستند.

۹- به نظر شما جنبش شعوبی تا چه زمانی فعال بود؟

جنبش شعوبی در دوره اول عباسیان نیز همچنان در عراق فعال بود

۱۰- مطابق برخی روایت ها، رفتار خسرو پرویز با پیامبر اکرم چگونه بود؟ آیا این روایت معتبر است؟

خسرو پرویز از جمله فرمانروایانی بود که توسط حضرت محمد به اسلام دعوت شد، اما دعوت پیامبر را نپذیرفت و به باذان، حاکم ایرانی یمن امر کرد که به حجاز رود و آن حضرت را دستگیر و روانه تیسفون کند. البته برخی از مورخان در درستی این روایت تردید دارند.

۱۱- دلایل جنبش های سیاسی - نظامی ایرانیان علیه خلافت امویان و عباسیان، را باهم مقایسه کنید

ایرانیان از بیدادگری امویان نسبت به خود و اهل بیت رسول خدا به ستوه آمده بودند از هر فرصتی برای مبارزه با خلافت بنی امیه و پیوستن به قیام های ضد اموی استفاده کردند که در نهایت به سقوط حکومت امویان انجامید. /
تداوم سلطه اعراب / قتل ابوسلمه خَلَل و ابومسلم، نابودی خاندان های برمکیان و سهل، سختگیری و ستم به شیعیان و اهل بیت پیامبر موجب نارضایتی و خشم مردم ایران از خلافت عباسی و زمینه ساز قیام های مختلفی در گوشه و کنار کشور را فراهم آورد

۱۲- نخستین برخوردهای مسلمانان با ایرانیان را فهرست کنید

۱- مطابق برخی روایت ها، خسرو پرویز از جمله فرمانروایانی بود که توسط حضرت محمد به اسلام دعوت شد.

۲- پیامبر خبر کشته شدن خسرو را به باذان داد، او به همراه دیگر ایرانیان یمن اسلام آورد

۳- علاوه بر یمن، در زمان پیامبر، اسلام به بحرین و عمان نیز راه یافت.

۱۳- از میان برداشتن دولت آل منذر (لخمیان) توسط خسرو پرویز، چه پیامدی برای ساسانیان داشت؟

۱- بر اثر این واقعه، اُبُهت و عظمت قدرت ساسانیان در چشم اعراب فرو ریخت. ۲- باعث تشویق و تحریک بیشتر آنان برای هجوم به کاروانها و آبادی های مرزی ایران شد

۱۴- وضعیت سیاستمداران و دیوان سالاران ایرانی در دوران خلافت عباسی چگونه بود؟

به مناصب سیاسی و نظامی مهمی مانند وزارت، فرماندهی سپاه و حکومت شهرها و مناطق دسترسی پیدا کردند و از نفوذ و قدرت خود برای ترقی جایگاه ایران و ایرانیان در دستگاه خلافت استفاده کردند.

۱۵- پیامد جنبش های ایرانیان علیه عباسیان چه بود؟

۱- سلطه خلفای عباسی را بر مناطق شرقی ایران خاصه خراسان سست کردند. ۲- زمینه مناسبی برای شکل گیری سلسله های ایرانی در آن مناطق فراهم آورد

۱۶- تعریف اصطلاحات یا مفاهیم تاریخی :

۱- شعوبیان : عده ای از اندیشمندان، شاعران و نویسندگان ایرانی در این کار به افراط کشیده شدند و از طریق مقایسه زندگی ایرانیان باستان با زندگی اعراب عصر جاهلیت، به تحقیر قوم عرب پرداختند. اینان به شعوبیان معروف شدند

۲- جنگ جسر یا پل : پس از سال ها اختلاف و نزاع در دربار ساسانی، یزدگرد سوم بر تخت نشست؛ امور کشور کمی سامان یافت و سپاه ایران با شکست مسلمانان در جنگ جسر یا پل (۱۳ ق) بیشتر متصرفات آنان را پس گرفت.

۳- جنگ قادسیه : اعراب مسلمان نخست در قادسیه سپاه ایران را به سختی شکست دادند (۱۴ ق) و تیسفون پایتخت پرآوازه ساسانیان را پس از مدتی محاصره، تسخیر کردند (۱۶ ق).

۴- جنگ نهاوند: پیروزی اعراب مسلمان در جنگ نهاوند سرنوشته حکومت ساسانی را قطعی کرد (۲۱ ق). فاتحان، این پیروزی را فتح الفتوح نامیدند

۵- جنگ جَلولا : پس از سقوط تیسفون، بقایای ارتش ساسانی در جَلولا گرد هم آمدند و با مهاجمان جنگیدند، اما شکست خوردند و بسیاری از آنان کشته شدند (۱۶ ق)

۱- نخستین سلسلهٔ مسلمان ایرانی چگونه شکل گرفت؟

مامون خلیفه عباسی، حکومت خراسان را به طاهر، سردار ایرانی خود سپرد. پس از طاهر، حکومت خراسان در خاندان او موروثی شد

۲- بررسی کنید رابطه عمرو لیث، صفاری با خلافت عباسی چگونه بود؟

در زمان عمرو لیث، برادر و جانشین یعقوب، دشمنی و درگیری میان صفاریان و خلافت عباسی کمتر شد؛ امیر صفاری نسبت به خلیفه اظهار تبعیت کرد و به نام او خطبه خواند و خلیفه نیز حکومت عمرو را بر مناطقی که در اختیار داشت، تأیید کرد. با وجود این، عباسیان همچنان به صفاریان بی اعتماد بودند. از این رو، در جنگ میان عمرو با امیر اسماعیل سامانی، خلیفه جانب سامانیان را گرفت و پس از آنکه در این جنگ عمرو به اسارت درآمد و به بغداد فرستاده شد، خلیفه ناجوانمردانه دستور به قتل او داد

۳- حکومت های طاهریان و سامانیان را با سلسله های صفاریان (دوره یعقوب لیث) و علویان طبرستان، از نظر نوع رابطه با خلافت عباسی مقایسه کنید.

نوع رابطه طاهریان و سامانیان، با خلافت عباسی: عموماً نسبت به خلفای عباسی اظهار اطاعت ظاهری می کردند و در مواردی با دشمنان خلافت مانند علویان طبرستان و خوارج در سیستان سر ستیز داشتند. /

رابطهٔ صفاریان با خلافت عباسی فراز و نشیب زیادی را طی کرد. با آنکه یعقوب بدون فرمان و بی اجازه خلیفهٔ عباسی به قدرت رسید، اما موفقیت های او در سرکوب خوارج و جهاد با کفار مرزهای شرقی، موجب شد که خلیفه فرمان حکومت سیستان، کابل و بلخ را برای وی بفرستد. روابط حکومت علویان طبرستان با خلافت عباسی همواره خصومت آمیز بود؛ زیرا امیران شیعه مذهب این سلسله که از سادات علوی به شمار می رفتند، خود مدعی خلافت بودند و عباسیان را غاصب خلافت می شمردند

۴- حکومت های طاهریان و سامانیان را با سلسله های صفاریان و آل بویه، از نظر خاستگاه اجتماعی و شیوه کسب قدرت مقایسه کنید.

خاستگاه اجتماعی سلسله های طاهریان و سامانیان که ریشه در خاندان های کهن دهقانی منطقهٔ خراسان و ماوراءالنهر داشتند / خاستگاه اجتماعی سلسله های صفاریان از میان مردم عادی برخاستند و قدرت را به دست گرفتند / آل بویه: بویه شغل صیادی را رها کرد و به همراه پسرانش حرفهٔ نظامی گری را برگزید و به خدمت سرداران دیلمی درآمد / حکومت های طاهریان و سامانیان انتقال قدرت از امیری به امیر دیگر با فرمان و تأیید خلیفه صورت می گرفت. / سلسله های صفاریان و آل بویه بدون اجازه و تأیید خلیفه قدرت را به دست گرفتند.

۵- چرا روابط آل بویه با خلافت عباسی با روابط سایر سلسله های ایرانی با عباسیان تفاوت داشت؟

یکی از مؤسسان حکومت آل بویه (احمد) با مشاهده اوضاع نابسامان خلافت، بغداد را تسخیر کرد اما خلافت را از بین نبرد. امیران آل بویه بیش از یک قرن خلافت عباسی را تحت سلطهٔ خود داشتند و عزل و نصب خلیفه به میل آنان انجام می گرفت البته آنان حرمت و شأن خلافت را نگه می داشتند و چنین وانمود می کردند که تابع خلیفه هستند.

۶- روابط زیاریان با خلافت عباسی، در دوره مرداویج با جانشینان وی چه تفاوتی های داشت؟

مرداویج با شکست سپاهیان خلیفه، شهرها و ولایات مختلف ایران را گرفت و عاملان خلیفه را از آنجا راند. مرداویج حتی خیال حمله به بغداد و نابودی خلافت عباسی را در سر می پروراند؛ اما پیش از اقدام به این کار، توسط غلامان شورشی خود کشته شد. جانشینان وی که قلمروشان به گرگان و طبرستان محدود شده بود، از بلندپروازی مرداویج دست کشیدند و نسبت به خلیفهٔ بغداد اظهار اطاعت کردند.

۷- آثار علمی به زبان فارسی در دوره سامانیان تألیف و یا ترجمه شده را بصورت فهرست بار نام ببرید؟

۱- ترجمه و تلخیص تاریخ طبری با عنوان تاریخ بلعمی

۲- ترجمهٔ تفسیر طبری بر قرآن

۳- نخستین کتاب جغرافیایی به زبان فارسی با عنوان حدود العالم من المشرق الی المغرب نگارش یافت.

۸- عوامل رونق اقتصادی و رشد شهرنشینی در زمان سامانیان و آل بویه چه بود؟

۱- برقرار شدن آرامش و امنیت نسبی، ۲- قرار گرفتن زمام کارها به دست امیران و وزیران با تدبیر و علاقمند به عمران و آبادانی

۳- استقرار نظام دیوانی منظم و منسجم

۹- به نظر شما چرا خلافت عباسی با وجود خصومت فرمان یعقوب لیث صفاری، حکومت سیستان، کابل و بلخ را برای او فرستادند؟
موفقیت های او در سرکوب خوارج و جهاد با کفار مرزهای شرقی،

۱۰- وضعیت زبان فارسی با ورود اسلام به ایران چگونه بود؟

اگرچه با ورود اسلام به ایران، زبان عربی، زبان حکومت و دین شد، اما زبان فارسی دری که در واقع صورت تحول یافته فارسی میانه (پهلوی) بود، همچنان در میان عامه مردم در بیشتر سرزمین های ایرانی رواج داشت. به مرور زمان حتی بسیاری از اعراب مهاجر به میهن ما نیز جذب زبان فارسی و فرهنگ ایرانی شدند.

۱۱- امیران و وزیران فرهنگ پرور سلسله ها ایرانی در سده های سوم و چهارم هجری چگونه شرایط در جهت رونق علم فراهم می

کردند؟ ۱- از یک سو، عالمان را مورد حمایت مادی و معنوی قرار دادند و ۲- از سوی دیگر، با مدارا و اجتناب از تعصب و تنگ نظری،

۱۲- تعریف اصطلاحات یا مفاهیم تاریخی :

۱- تاریخ بلعمی : ترجمه و تلخیص تاریخ طبری با عنوان تاریخ بلعمی است.

۲- حدودالعالم من المشرق الی المغرب : نخستین کتاب جغرافیایی به زبان فارسی با عنوان حدودالعالم من المشرق الی المغرب نگارش یافت.

۳- شفا : کتاب شفا یکی از بزرگ ترین دوائر المعارف های علمی است که به دست این دانشمند عظیم القدر نوشته شده و در آن، علاوه بر فلسفه، به علوم طبیعی و ریاضی نیز پرداخته شده است.

۴- دانشنامه علایی : ابن سینا برای نخستین بار در دانشنامه علایی یک دوره فلسفه را به زبان فارسی تألیف کرد و این اثر، سهم بسزایی در مطرح کردن زبان فارسی به عنوان زبان علم داشت.

۱- حکومت غزنویان چگونه تشکیل شد؟

هنگامهٔ ضعف سامانیان، محمود، فرزند سبکتگین که سپهسالار سامانیان در خراسان بود، در شهر غزنه حکومتی مستقل تأسیس کرد که در تاریخ ایران به حکومت غزنویان مشهور است. وی سپس به تدریج بر تمامی نواحی خراسان و بخشی از قلمرو سامانیان سلطه یافت

۲- بهانهٔ و هدف و نتیجه، لشکرکشی‌های پی در پی محمود غزنوی، به هند چه بود؟

بهانه: جهاد در راه خدا بارها به هند حمله کرد؛

هدف: دستیابی به ثروت فراوان هند از طریق غارت معابد و پرستشگاه‌های آن سرزمین بود.

در نتیجه: دین اسلام و زبان فارسی به شبه قاره هند راه یافت و گسترش پیدا کرد.

۳- طغرل سلجوقی و سلطان محمد خوارزمشاه، چه نوع روابطی که با خلیفه عباسی داشتند، این دو را باهم مقایسه کنید؟

طغرل سلجوقی خلیفهٔ عباسی را از تسلط آل بویهٔ شیعه مذهب درآورد و خود را منجی خلافت معرفی کرد (۴۴۷ ق) خلیفه نیز حکومت ایران و عراق را به او بخشید و دستور داد که نام وی را در خطبه بخوانند و سکه به نام او زنند. خلیفه همچنین لقب «رکن الدوله» به طغرل داد. روابط سلطان محمد خوارزمشاهیان با خلافت عباسی به تیرگی گرایید. خلیفهٔ عباسی که در آن زمان درصدد احیای قدرت سیاسی و نظامی خود بود، از تأیید حکومت خوارزمشاهیان خودداری کرد به همین سبب سلطان محمد خوارزمشاه برای مقابله با عباسیان، یکی از سادات حسینی را به عنوان خلیفه اعلام کرد و به بغداد لشکر کشید؛ اما سپاه او در گردنه اسداباد همدان، بر اثر برف و سرمای شدید، متوقف شد.

۴- نبرد دندانقان برای غزنویان و نبرد بزرگ ملازگرد برای سلجوقیان چه نتایج داشت. این دو را باهم مقایسه کنید

نتایج نبرد دندانقان: به دنبال شکست مسعود غزنوی از سلجوقیان در نبرد سرنوشت ساز دندانقان سلطهٔ غزنویان بر خراسان به سر رسید / نتایج نبرد ملازگرد: قلمرو سلجوقیان از رود سیحون در شرق تا دریای مدیترانه گسترش یافت. توسعهٔ قلمرو سلجوقیان در آسیای صغیر، موجب مهاجرت قبایل و طوایف ترک به آن منطقه و تغییر وضعیت سیاسی و فرهنگی این ناحیه شد.

۵- عوامل مؤثر در ضعف و زوال حکومت سلجوقی ارزیابی کنید؟

۱- حکومت سلجوقیان، به دنبال مرگ وزیر و پادشاه قدرتمند خود، یعنی خواجه نظام الملک و ملکشاه، در اثر اختلافات فراوان برسر قدرت و جانشینی، دچار ضعف شد.

۲- هجوم اقوام مهاجمی همچون قراختائیان و غزها منجر به از دست رفتن ماوراءالنهر و وارد آمدن آسیب‌ها و خسارت‌های فراوان به شهرها و روستاهای خراسان و دیگر مناطق ایران شد.

۳- قلمرو سلجوقی در ایران بین امیران مختلف تقسیم شد و رقابت و کشمکش بر سر قدرت، حکومت سلجوقی را بیش از پیش تضعیف کرد.

۴- مبارزات اسماعیلیان در ایران و

۵- قدرت گرفتن اتابکان در نواحی زیر سلطه سلجوقیان

۶- هدف خواجه نظام الملک توسی از تقویت و توسعهٔ نظام اداری عصر سلجوقی داشت؟

۱- ایجاد ثبات و استمرار، ۲- با نیروی سرکش امیران و نظامیان سلجوقی که به سنت‌های قبیله‌ای خود همچنان وفادار بودند، مقابله کند.

۷- به نظر شما خواجه نظام الملک توسی در دوران وزارتش با چه چالشی مواجه بود؟

چالش مداوم، منجر به تقابل دو نیروی مخالف (نیروی سرکش امیران و نظامیان سلجوقی - دیوان سالاران) شد که در تاریخ ایران به نام تقابل اهل قلم (دیوان سالاران) و اهل شمشیر (نظامیان) معروف است.

۸- نظام اداری دوره خوارزمشاهی با نظام اداری سلجوقی چه تفاوتی داشت؟

۱- اختیارات برخی دیوان‌ها نسبت به دوره سلجوقی کم شد،

۲- برخی دیگر تغییر نام یافت

۳- برخی دیوان‌های جدید نیز تشکیل شد

۹- در ساختار شهرهای دوره سلجوقی نسبت به دوره های قبل، کدام تغییر به وجود آمد؟ دلیل آن چه بود؟
شهر بیرونی (ربض) در دوره سلجوقی بیش از ادوار گسترش یافت. این اتفاق به دلیل رشد تجارت و افزایش جمعیت شهرها رخ داد. همراه با این تحول، عناصر شهر اسلامی، مانند مسجد و بازار، به شهر بیرونی منتقل شدند و در کنار هم قرار گرفتند

۱۰- انواع مالکیت زمین در تاریخ ایران را فهرست بار نام ببرید و هریک را شرح دهید.

۱. مالکیت شخصی. ۲. مالکیت دولتی یا دیوانی. ۳. زمین های وقفی.

۱- مالکیت شخصی بر زمین بسیار محدود و ناپایدار بود و چنین املاکی همواره در معرض مصادره فرمانروایان و مأموران آنان قرار داشت
۲- عمده ترین شکل مالکیت زمین در ایران، مالکیت دولتی یا دیوانی بود که از دوران باستان در ایران رواج داشت. در دوران اسلامی نیز، همچون گذشته، بخشی از زمین ها در قبال خدمت نظامی، اداری و... به افراد داده شد
۳- نوع دیگر مالکیت که به تدریج در این دوران در ایران توسعه یافت، زمین های وقفی بود.

۱۱- نظام اقطاعی پس از نظام الملک چه نتایجی برای حکومت سلجوقی داشت؟

تمایل تدریجی صاحبان اقطاع به استقلال، سبب جدایی مناطقی شد که زمین های اقطاعی در آنها قرار داشتند و نهایتاً به ضعف و زوال حکومت سلجوقی کمک کرد

۱۲- چه عواملی در رونق و توسعه زبان و ادبیات فارسی در عصر غزنوی نقش بسزایی داشت.

۱- تلاش های دیوان سالاران ایرانی در تبدیل زبان دستگاه اداری غزنویان از عربی به فارسی که در دوره سلجوقی عملاً رسمیت یافت
۲- تمایل دانشمندان این دوره به نوشتن آثار خود به زبان فارسی

۱۳- وضعیت نظامیه ها در عصر سلجوقی را بررسی کنید *

۱- نظامیه ها که به همت خواجه نظام الملک توسی در شهرهای مهمی چون بغداد و اصفهان و نیشابور ساخته شدند، از این جمله بودند.
۲- این مدارس که اختصاص به تدریس فقه شافعی و دانش های وابسته به آن داشت، بعدها الگوی بسیاری از نهادهای آموزشی دینی در دیگر نقاط دنیای اسلام و کشورهای غربی گردیدند.
۳- پس از نظام الملک، مدیران و مدرسان نظامیه ها توسط سلطان یا خلیفه تعیین می شدند.
۴- امام محمد غزالی از جمله مهم ترین و معروفترین عالمانی بود که در مدارس نظامیه درس خواند و درس داد.
۵- آخرین نظامیه تا حمله هلاکوخان در سال ۶۵۶ ق به بغداد که به نابودی آن انجامید، فعال بود

۱۴- وضعیت فلزکاری، سفالگری، کاشی کاری در عصر سلجوقی شرح دهید؟

آثار فلزی؛ با تزیینات فراوان به صورت قلم زنی و قالب ریزی در مقیاس فراوان تولید و گاهی اوقات به خارج از قلمرو سلجوقی صادر می شدند.
هنر سفالگری، گرچه به کیفیت دوره سامانی نرسید، اما با استفاده از نقوش جانوری و گیاهی توسعه یافت و مراکز مهم سفالگری عصر سامانی از شرق ایران، یعنی نیشابور و سمرقند، به تدریج به مناطق مرکزی مانند کاشان انتقال یافت.
هنر کاشی کاری نیز در کنار توسعه معماری، در این دوره به اوج خود رسید و استفاده از نقوش انسانی، گیاهی، جانوری و نیز نقوش هندسی برای تزیین بناهای مذهبی و غیر مذهبی کاربرد فراوانی یافت.

۱۵- تعریف اصطلاحات یا مفاهیم تاریخی :

۱- مسجد جمعه اصفهان : کهن ترین مسجدهای چهارایوانی در ایران است، که الگویی برای معماران مساجد در دوره های بعدی شد مسجد جمعه اصفهان نام داشت.

۲- نبرد دندانقان : به دنبال شکست مسعود غزنوی از سلجوقیان در نبرد سرنوشت ساز دندانقان (۴۳۱ ق)، سلطه غزنویان بر خراسان به سر رسید،

۳- نبرد بزرگ ملازگرد: در زمان آلب أرسلان، جانشین طغرل، سلجوقیان در نبردی بزرگ که در ملازگرد رخ داد (۴۶۳ ق) سپاهیان امپراتوری روم شرقی را شکست دادند، امپراتور را اسیر کردند و آسیای صغیر را به متصرفات خود افزودند.

۴- عصر نظام الملک : بخاطر نقش نظام الملک در ساختار نظام اداری ایران عصر سلجوقی به انداز های برجسته است که دوران وزارت وی را می توان عصر نظام الملک نامید..

۵- خوارزمشاه : به حاکمان ناحیه خوارزم، خوارزمشاه می گفتند.

۶- دیوان وزارت : در عصر سلجوقی، دیوان وزارت که وزیر در رأس آن قرار داشت به شکوهمندی بی نظیری رسید. همه دیوانه‌های سلجوقی زیر نظر وزیرکار می کردند.

۷- مالکیت شخصی : مالکیت شخصی بر زمین بسیار محدود و ناپایدار بود و چنین املاکی همواره در معرض مصادره فرمانروایان و مأموران آنان قرار داشت

۸- مالکیت دولتی یا دیوانی : عمده ترین شکل مالکیت زمین در ایران، مالکیت دولتی یا دیوانی بود از دوران باستان در ایران رواج داشت. در دوران اسلامی نیز، همچون گذشته، بخشی از زمین ها در قبال خدمت نظامی، اداری و... به افراد داده شد.

۹- اقطاع : به انواع مختلف واگذاری زمین به افراد نظامی یا صاحبان مشاغل دیوانی گفته می شد

۱۰- نظامیه ها عصر سلجوقی: نظامیه ها که به همت خواجه نظام الملک توسی در شهرهای مهمی چون بغداد و اصفهان و نیشابور ساخته شدند، این مدارس که اختصاص به تدریس فقه شافعی و دانش های وابسته به آن داشت، بعدها الگوی بسیاری از نهادهای آموزشی دینی در دیگر نقاط دنیای اسلام و کشورهای غربی گردیدند.

درس ۱۱ حکومت، جامعه و اقتصاد در عصر مغول تیموری

۱- اختلاف سیاسی و درگیری حکومت خوارزمشاهی با خلافت عباسی چه پیامدی داشت؟

۱- از یک سو موجب تفرقه و تضعیف قدرت جهان اسلام شد ۲- از سوی دیگر سبب گردید که سلطان محمد خوارزمشاه از تهدیدات قدرت نوظهور مغول‌ها غافل بماند

۲- نتایج حملات مغول به ایران چه بود؟

۱- هجوم با کشتار جمعیت، ویرانی شهرها، ۲- اسارت صنعت‌گران و هنرمندان، ۳- مهاجرت مردم، زوال اقتصاد کشاورزی و ۴- تعطیلی مراکز علمی و آموزشی در بخش وسیعی از ایران همراه بود و باعث نابسامانی اوضاع آن مناطق شد

۳- مهم‌ترین اقدامات هولاکوخان مغول پس از لشکرکشی به ایران فهرست وار بنویسید.

۱- هولاکو، نخست قدرت اسماعیلیان را با گشودن قلعه‌های مستحکم آنان از بین برد.

۲- او سپس با تسخیر بغداد و کشتن خلیفه عباسی، به حکومت خاندان بنی عباس پایان داد

۳- به شام یورش بردند، اما در عین جالوت از سپاه حکومت مملوکان مصر شکست خوردند و از ادامه پیشروی بازماندند

۴- دوره مسلمانان مغول‌ها در ایران از زمان غازان شروع شد و وضعیت این دوره را با دوره نامسلمانی مغول‌ها مقایسه کنید.

۱- با مسلمان شدن غازان (۶۹۴ ق) و بسیاری از شاهزادگان خوانین مغول، اسلام دین رسمی اعلام شد

۲- در پرتو تلاش‌های رشیدالدین فضل‌الله همدانی، وزیر کاردان ایلخانان، اصلاحات گسترده‌ای در عرصه‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و حقوقی انجام گرفت.

۳- ایران در عهد سلطنت غازان به استقلال و اقتدار بیشتری رسید.

دوره نامسلمانی مغول: ۱- بزرگان ایرانی برای مهار خشونت و رفتارهای خودسرانه فاتحان مغول، تلاش‌های بسیار کردند ۲- کوشیدند تا مغول‌ها را با فرهنگ ایرانی و آداب کشورداری آشنا کنند. وزمینه مسلمان شدن این قوم غالب را فراهم آورند.

۵- مرگ ابوسعید، آخرین ایلخان مغول در ایران آغازگر چه دوره‌ای است؟ وضعیت این دوره را تحلیل کنید.

آغازگر چهار دهه آشفتگی سیاسی و نابسامانی نسبی در اوضاع اقتصادی و اجتماعی ایران بود که تا زمان قدرت‌گیری تیمور ادامه یافت،

علاوه بر خان‌زادگانی از خاندان چنگیز و سرداران مغول که بر سر کسب قدرت رقابت و درگیری داشتند،

چندین حکومت محلی غیرمغولی نیز در مناطق مختلف ایران به وجود آمدند. حکومت‌های شیعه مذهب سرداران و سادات مرعشی‌مازندران و سلسله آل مظفر

۶- به چه دلایلی با هجوم مغول به ایران، زندگی شهری برای مدتی دچار وقفه و افول شد؟

۱- از یک طرف در جریان حملات مغول‌ها شهرهای زیادی به ویژه شهرهای بزرگ و آباد در ماوراءالنهر و خراسان ویران شدند و عده زیادی از ساکنان آنها یا کشته شدند و یا به مناطق دیگری مهاجرت کردند

۲- یاسا به عنوان مجموعه قوانینی که چنگیزخان تدوین کرده بود به مغول‌ها توصیه می‌کرد که از شهر و شهرنشینی دوری گزینند

۷- نظام حقوقی و قضایی جاری در ایران دوران اسلامی را شرح دهید؟

بنیان قوانین جاری در ایران دوران اسلامی، مبتنی بر دو سرچشمه شریعت اسلام و عرف بود. محاکم سه‌گانه شرع، مظالم و حسب براساس قوانین دینی و عرفی قضاوت می‌کردند.

۸- نظام حقوقی و قضایی دوره تیموری با دوره نامسلمانی مغول‌ها چه شباهت‌ها و تفاوت‌های داشت؟

شباهت: برخی از این سنن مغولی تا زمان تیموریان نیز ادامه داشت و به خصوص در امور سیاسی و لشکری به کار گرفته می‌شد؛ به گونه‌ای که تیمور نیز با وجود مسلمان بودن، به نسب مغولی خود و سنت‌های مغولی افتخار می‌کرد

تفاوت: تیمور خود مجموعه قوانینی موسوم به تزوکت را به وجود آورد. اما مغول‌ها پیش از آنکه مسلمان شوند، بر پایه مجموعه قوانینی موسوم به یاسا عمل می‌کردند و دعاوی حقوقی آنها در دادگاهی موسوم به یرغو و زیر نظر یرغوچی حل و فصل می‌شد.

۹- کشورگشایی‌های چنگیز و تیمور از لحاظ سیاسی و تجاری چه پیامدی داشت؟

موجب شد که سرزمین‌های وسیعی در قاره پهناور آسیا به لحاظ سیاسی یکپارچه و متحد شوند و زمینه توسعه تجارت بین‌المللی فراهم آید. در سراسر عهد مغول تیموری کاروان‌های تجاری در مسیرهای زمینی و دریایی در حال تردد بودند

۱۰- وضعیت کشاورزی ایران در دوره هجوم مغولان به ایران را با دوره که مغولان جذب اسلام و فرهنگ ایرانی شدند، مقایسه کنید
دوره هجوم مغولان به ایران : آسیب جدی به فعالیتهای کشاورزی و نظام آبیاری وارد آورد؛ به گونهای که از تولید محصولات زراعی و درآمدهای حاصل از کشاورزی، بسیار کاسته شد. /

پس از آنکه مغولان جذب اسلام و فرهنگ ایرانی شدند: ۱- دیوان سالاران ایرانی نقش فعالی در اداره امور حکومت به عهده گرفتند، وضعیت کشاورزی و کشاورزان بهبود یافت. ۲- بخش عمده ای از اصلاحات غازان خان، از جمله اصلاح قوانین مالیاتی، بازسازی قنات ها و شبکه های آبیاری و اصلاح نظام زمین داری، به منظور پیشرفت و رونق فعالیت های بخش کشاورزی انجام گرفت

۱۲- وضعیت نظام مالیاتی ایران در اوایل دوران مغولها (دوره نامسلمانی) و پس از مسلمان شدن مغولان را باهم مقایسه کنید.

در اوایل دوران مغولها، به دلایل مختلفی همچون گرایش اشرافیت نظامی مغول به بی نظمی و زیاده طلبی، بی توجهی حاکمان مغولی به قوانین اسلامی و بیگانگی آنان با سنت های ایرانی، نظام مالیاتی به هم ریخت و انواع و اقسام مالیات ها که شمار آنها به ده ها مورد می رسد، رواج یافت.

پس از مسلمان شدن مغولها، هرچند که نظام مالیاتی تا حدودی اصلاح شد اما بخشی از بی نظمیها همچنان ادامه یافت. پس از آن، بار دیگر اخذ خراج از کشاورزان مورد توجه بیشتری قرار گرفت و سه گونه مالیات کشاورزی، مالیات بازرگانی و مالیات دامی تا پایان عهد تیموریان تداوم یافت.

۱۳- تعریف اصطلاحات یا مفاهیم تاریخی :

۱- حکومت ایلخانی یا ایلخانان : حکومت ایلخانی یا ایلخانان به حکومتی گفته می شود پس از تسلط مغولان بر ایران به دست هولاکوخان نوه چنگیزخان تشکیل شد

۲- قراقویونلو و آق قویونلو : اتحادیه قبیلله ای متشکل از ترکمانان به نام های قراقویونلو و آق قویونلو به ترتیب با پی افکندن حکومت های، نواحی غربی و مرکزی ایران را تصرف کردند

۳- شام(شعب)غازان : یکی از شهرک و شهر جدیدی است که توسط ایلخان غازان برای بازسازی ویرانی ها ساخته شدند.

۴- نبرد عین جالوت : سپاه مغول در این نبرد از سپاه حکومت مملوکان مصر شکست خوردند و از ادامه پیشروی بازماندند.

۵- یاسا : مجموعه قوانینی که چنگیزخان تدوین کرده بود.

۶- یرغو : دعاوی حقوقی مغولها در دادگاهی موسوم به یرغو و زیر نظر یرغوچی حل و فصل می شد

۷- تزوکات : تیمور خود مجموعه قوانینی موسوم به تزوکات را به وجود آورد

۱- آیین مغولان در آغاز و قبل از پذیرش اسلام چگونه بود؟

آیینی ساده موسوم به شَمَنی بودند که زیر نظر روحانیانی با عنوان شَمَن اداره می شد پیروان این آیین، مجموع های از مظاهر طبیعت را می پرستیدند و هرچند به خدای بزرگ اعتقاد داشتند، اما خداپرستی آنان ناقص بود اقوام مغول در مسائل دینی چندان تعصبی نداشتند و با پیروان دین های دیگر با ملایمت برخورد می کردند

۲- اسلام آوردن مغولان و هم نوایی دین و دولت در دوره ایلخانان چه نتایج داشت؟

۱- در نتیجه هم نوایی دین و دولت و برتری شریعت اسلامی بر یاسای چنگیزی، حکومت ایلخانی، ماهیت ایرانی اسلامی یافت و موجب شد که مردم نسبت به آن احساس بیگانگی کمتری بکنند
۲- با مسلمان شدن مغولها، نفوذ و قدرت ایرانیان در دربار ایلخانان و اداره حکومت، بیش از پیش، افزایش یافت و زمینه برای بازسازی ایران و انجام اصلاحاتی در امور سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی فراهم آمد

۳- بررسی کنید در قرن نهم هجری، چگونه تغییر و تحول چشمگیری در فعالیت طریقت های صوفی به وجود آمد.

از یک سو صوفیان به تشیع گرایش بیشتری نشان دادند و از طرف دیگر به تدریج برخی از طریقت ها مانند طریقت صفوی وارد سیاست شدند و برای به دست گرفتن قدرت، با فرمانروایان و پادشاهان به رقابت برخاستند.

۴- عواملی موجب قدرت گیری طریقت های صوفیانه دوران ایلخانان و تیموریان شد را ارزیابی کنید؟

۱- کثرت پیروان و مریدان طریقت های صوفیانه موجب افزایش نفوذ و موقعیت اجتماعی رهبران و مشایخ آن طریقت ها شد.
۲، فرمانروایان و مقام های سیاسی و نظامی نیز مشایخ صوفی را تکریم و احترام می کردند.
۳- بر آن، اموال و املاک فراوانی که نذر و وقف خانقاه ها شد تمکن مالی و قدرت اقتصادی مناسبی برای رهبران طریقت های صوفی پدید آورد

۵- وضعیت هنر نگارگری و نقاشی در عصر ایلخانی را ذکر یک نمونه توضیح دهید.

در عصر ایلخانان، هنر نگارگری که تلفیقی از سنت های نقاشی ایرانی و چینی بود، بیشتر در کتاب آرای و مصور ساختن کتاب های تاریخی و متون ادبی و نیز کتاب های پزشکی، جانورشناسی و نجوم جلوه گر شد. ایلخانان مغول از مشوقان پدید آوردن شاهنامه های مصور به شمار می روند. نمونه باقی مانده آن، شاهنامه مشهور به دموت است

۶- علت رکود علمی و ادبی و پس از مدتی احیای فعالیت های علمی و آموزشی در ایران پس از حمله مغول چه بود؟

آثار و نتایج هجوم مغولان همچون قتل و مهاجرت اندیشمندان و عالمان، تخریب و تعطیلی مدارس، کتابخان ها و مساجد، برای مدتی سرزمین ما را با رکود علمی و ادبی مواجه کرد. با این حال، به دنبال تشکیل حکومت ایلخانان و گرایش مغولان به اسلام و نیز با افزایش قدرت سیاسی وزیران ایرانی، به تدریج شرایط برای احیای فعالیت های علمی و آموزشی در ایران فراهم آمد

۷- چه عواملی تأثیر بسزایی بر رشد و شکوفایی تاریخ نگاری در عصر ایلخانی و تیموری داشت؟

۱- علاقمندی ایلخانان و فرمانروایان تیموری به جاودانه ساختن کشورگشایی و موفقیت های سیاسی و نظامی خود ۲- خودآگاهی رجال ایرانی

۸- نقش خواجه نصیرالدین توسی در پیشرفت های علمی دوره تیموری چگونه بود؟

بسیاری از دانشمندان متواری در برابر هجوم مغول را به ایران برگرداند و با تجمع ایشان در مرکز علمی رصدخانه مراغه زمینه فعالیت های علمی آنها را هموار کرد

۹- به نظر شما آیا مغولان در مسائل دینی با تعصب خاص عمل می کرد و به شدت با اقوام دیگر برخورد می کردند؟ تحلیل و قضاوت خود را بنویسید.

اقوام مغول در مسائل دینی چندان تعصبی نداشتند و با پیروان دین های دیگر با ملایمت برخورد می کردند. این مدارای اعتقادی (تسامح و تساهل)، هر چند از روی آگاهی نبود و بیشتر متأثر از شرایط زندگی آنها بود، اما در پذیرش دین های مختلف از سوی فرمانروایان و بزرگان مغولی تأثیر بسزایی داشت.

۱۰- تعریف اصطلاحات یا مفاهیم تاریخی :

۱- آیین شَمَنی: آیینی ساده موسوم به شَمَنی بودند که زیر نظر روحانیانی با عنوان شَمَن اداره می شد پیروان این آیین، مجموع های از مظاهر طبیعت را می پرستیدند و هرچند به خدای بزرگ اعتقاد داشتند

۲- شاهنامه دموت : نمونه باقی مانده از شاهنامه های مصور دوره ایلخانان مغول در زمینه هنر نگارگری و نقاشی می باشد.

۳- شاهنامه بایسنقری : فاخرترین نمونه شاهنامه مصور شده در عصر تیموری، شاهنامه بایسنقری است که به دستور شاهزاده بایسنقر، پسر شاهرخ که سیاستمداری هنرمند و هنرپرور بود، خوشنویسی و مصور شد.

درس ۱۳

تحولات سیاسی و اقتصادی ایران در دوره صفوی

۱- روی آوردن رهبران طریقت صفوی به فعالیت های سیاسی و نظامی چه نتایجی برای آنان در پی داشت؟

این فعالیت ها، مشایخ طریقت صفوی را درگیر در رقابت سیاسی و دشمنی با حاکمان سلسله های قراقویونلو و آق قویونلو کرد. در نتیجه این درگیری و رقابت ها، اگرچه چندتن از رهبران طریقت کشته شدند، اما تجربه مفید و مناسبی برای صفویان در راه کسب قدرت سیاسی به دست آمد.

۲- صحیح و غلط

الف- در رویداد دوره صفوی، جنگ چالدران و اشغال تبریز توسط عثمانی ها مقدم بر نبرد مرو و ضربه قاطع صفوی بر ازبکان

ب- ارزش سکه عباسی در معاملات و دادوستدهای در دوره صفوی از بقیه کمتر است

جواب : الف - غلط   ب- غلط

۳- رسمی یافتن مذهب شیعه دوازده امامی در زمان شاه اسماعیل صفوی چه پیامدهای را برای دولت صفوی داشت؟

نخست، اینکه بسیاری از شیعیان در خدمت دولت نوپای صفوی قرار گرفتند و در سایه این دولت متشکل، منسجم و متحد شدند . دوم، آنکه این اقدام سبب تمایز آشکار ایران از همسایگان مسلمان خود، به ویژه امپراتوری عثمانی در غرب و ازبکان و گورکانیان هند در شرق، شد

۴- شاه اسماعیل چگونه موجبات وحدت سیاسی و جغرافیایی ایران را فراهم آورد؟

طی لشکرکشی و جنگ های مختلف مدعیان داخلی، به ویژه حکام محلی را از میان برداشت و موجبات وحدت سیاسی و جغرافیایی ایران را فراهم آورد.

۵- به نظر شما اولین اقدام شاه اسماعیل برای مقابله با دشمنان خارجی چه بود؟

ابتدا ازبکان را که به خراسان یورش آورده و مشغول قتل و غارت مردم آنجا بودند، شکست داد و سرکرده آنان، شیک خان، را کشت (۹۱۶ ق).

۶- بهانه و علت واقعی لشکرکشی سلطان سلیم به ایران چه بود؟

سلطان سلیم فعالیت مریدان طریقت صفوی را در قلمرو خود بهانه چنین لشکرکشی گسترده ای قرار داد،

اما علت واقعی آن، نگرانی و ترسی بود که او از ایجاد حکومت قدرتمند صفوی در دل داشت

۷- چگونه تاسیس حکومت صفوی را شرح دهید؟

در آغاز سده دهم هجری اوضاع سیاسی میهن ما دچار آشفتگی و تفرقه زیاد شده بود. سلسله آق قویونلو که بر قسمت هایی از غرب و جنوب ایران حکومت می کرد به نهایت ضعف و انحطاط رسیده بود. در چنین شرایطی اسماعیل پسر شیخ حیدر با سپاهی متشکل از ایلات و طوایف مختلف قزل باش، آق قویونلوها را شکست داد و پس از تصرف تبریز، در آن شهر به عنوان پادشاه ایران تاجگذاری کرد.

۸- مهم ترین اقدام ها و اصلاحات شاه عباس اول برای نجات کشور از مسائل و مشکلات داخلی و خارجی را به صورت فهرست بار بنویسید.؟

۱- ایجاد ثبات سیاسی و برقراری نظم و امنیت در داخل کشور؛/

۲- نوسازی تشکیلات و تجهیزات سپاه/

۳- توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی؛/

۴- انتقال پایتخت از قزوین به اصفهان

۵- بیرون راندن نیروهای بیگانه از خاک ایران

۹- به نظر شما چرا شاه عباس گروهی از ارامنه را در اصفهان مستقر کرد؟

دانش ها و تجارب فنی، اقتصادی و تجاری آنها به نفع کشور بهره برد.

۱۰- شاه عباس اول پس از سامان دادن به اوضاع داخلی، چگونه توانست نیروهای بیگانه از خاک ایران بیرون کنند؟

تحلیل خود را بیان کنید.

او به خوبی تشخیص داده بود که درگیری همزمان با مهاجمان ازبک در شرق و ارتش قدرتمند عثمانی در غرب، احتمال موفقیت را کاهش می دهد. به همین دلیل با عثمانی صلح کرد و به خراسان لشکر کشید و با وارد آوردن ضربه ای سنگین بر ازبکان، آنان را عقب راند. وی، سپس برق آسا سپاه صفوی را به آذربایجان برد و با حمله ای غافل گیرانه، نیروهای عثمانی را شکست داد و مناطق اشغالی شمال غرب ایران را آزاد کرد و علاوه بر آن، عراق و عتبات عالیات را به قلمرو صفوی افزود.

۱۱- وضعیت یا وقایع دوران حکومت شاه صفی، نوه و جانشین شاه عباس اول را با دوره حکومت شاه سلیمان صفوی مقایسه کنید

شاه صفی، نوه و جانشین شاه عباس اول، از تعادل روحی و سلامت عقل بهره کافی نداشت. او دستور به قتل سردار باکفایتی مانند اما مقلی خان، حاکم فارس داد. در زمان همین شاه بود که قندهار توسط گورکانیان هند از ایران جدا شد /

شاه سلیمان: این پادشاه با امور و اصول کشورداری بیگانه بود و در زمان او اعضای حرم سرا نفوذ زیادی داشتند و در اداره امور حکومت دخالت می کردند

۱۲- در زمان زمامداری شاه سلطان حسین، حکومت صفوی با چه مسائل و مشکلاتی مواجه بود؟

زمان زمامداری او؛ ۱- اختلاف و درگیری میان مقام های کشوری (اهل قلم) و لشکری (اهل شمشیر) افزایش یافت/ و ۲- اداره امور حکومت با بینظمی و اخلال مواجه شد. ۳- کشاورزی، صنعت و تجارت دچار رکود و سستی شد. ۴- تعصبات مذهبی و فشار بر اقلیت های دینی افزایش یافت و اسباب نارضایتی گروه هایی از مردم ایرانرا فراهم آورد.

۱۳- به نظر شما چرا تأسیس حکومت صفوی از منظر روابط خارجی، نقطه عطفی در تاریخ ایران اسلامی به شمار می آید؟

زیرا قبل از آن هرگز ایران شاهد چنین دیپلماسی فعالی در عرصه بین الملل نبود.

۱۴- چرا عثمانی ها با حکومت صفویه به دشمنی و ستیز برخاستند و عکس العمل شاهان صفوی در برابر دشمنی ها و حملات عثمانی ها

چگونه بود؟

عثمانی ها، شکل گیری حکومت قدرتمند صفوی در ایران را تهدید و مانع جدی برای توسعه طلبی سیاسی و نظامی خود تلقی کرده و با آن به دشمنی و ستیز برخاستند/ صفویان با درک شرایط، به شیوه های مختلف در برابر دشمن ایستادگی کردند. در نتیجه چنین مقاومتی بود که برخی از فرمانروایان عثمانی به ناچار از جنگ با ایران دست برداشتند و عهدنامه های صلحی میان دو کشور بسته شد

۱۵- پیامد لشکر کشی سلطان سلیم عثمانی به ایران چه بود؟

سپاه عثمانی علاوه بر قتل عام شیعیان و مریدان طریقت صفوی در آسیای صغیر، در چالدران ایرانیان را شکست داد

۱۶- بررسی کنید روابط صفویان با ازبکان در زمان شاه تهماسب و شاه عباس اول صفوی چگونه بود؟

حاکمان ازبک همواره روابط دوستانه و گرمی با حکومت عثمانی داشتند و در حمله به قلمرو صفوی به صورت هماهنگ عمل می کردند. در دوران شاه تهماسب و شاه عباس اول نیز ازبکان خراسان را مورد تهاجم و غارت قرار دادند، اما سپاه صفوی قاطعانه آنان را شکست داد

۱۷- جنگ های دوره شاه اسماعیل صفوی و دوره شاه تهماسب با ازبکان و عثمانی ها چه شباهت و تفاوتی نسبت به دارند؟

شباهت: شاه تهماسب ازبکان را شکست داد و آنان را از خراسان عقب راند. شاه اسماعیل در نبرد مرو، شیبک خان سرکرده ازبکان را مغلوب کرد و کشت و ضربه ای قاطع بر ازبکان وارد ساخت

تفاوت: شاه اسماعیل و سپاهیان در جنگ شدیدی که با سلطان سلیم، پادشاه عثمانی در دشت چالدران در گرفته بود، سپاهیان او، با وجود شجاعت و رشادتی که از خود نشان دادند، در برابر آتش توپخانه و دیگر جنگ افزارهای آتشین دشمن کاری از پیش نبردند و شکست خوردند (۹۲۰ ق) و تبریز، پایتخت صفویان برای مدتی به اشغال عثمانی ها درآمد. اما، شاه تهماسب با اتخاذ تدابیر مناسب، تهاجمات پیاپی ارتش عثمانی به خاک ایران را دفع کرد

۱۸- بررسی کنید شاه عباس اول صفوی چگونه توانست، با وجود امرای سرکش و طغیانگر قزلباش، سپاهی دائمی و حرفه ای ایجاد کرد؟ شاه عباس اول اول به منظور تقویت قدرت سیاسی و نظامی دولت مرکزی و کاهش توان سیاسی و نظامی امیران و ایلات قزلباش، سپاهی دائمی و حرفه ای ایجاد کرد که کاملاً مطیع و وفادار به شخص او بود. بیشتر افراد این سپاه از میان جوانان گرجی، ارمنی و چرکسی تازه مسلمان برگزیده شدند

۱۹- با وجود روابط حسنه میان تیموریان (گورکانیان) هند و دولت صفوی، دو دولت بر سر مسئله ُ چه مسئله ای با یکدیگر اختلاف داشتند و دلایل اهمیت این مسئله چیست؟

دو دولت بر سر مسئله قندهار با یکدیگر اختلاف داشتند و این شهر چند بار میان دو طرف دست به دست شد، اما، در مجموع، روابط آنها حسنه بود. دلایل اهمیت این مسئله: ۱- برخورداری از موقعیت ممتاز اقتصادی و نظامی، ۲ - این شهر برای حفظ مناطق شرقی و داشتن درآمدهای گمرکی، برای ایران از اهمیت مهمی برخوردار بود.

۲۰- به نظر شما هدف شاه عباس اول از ایجاد روابط دوستانه با کشورهای اروپایی چه بود؟
۱- انگیزه ُ بهره برداری از دانش نظامی و فنی اروپاییان ۲- به منظور توسعه ُ تجارت خارجی

۲۱- تعریف اصطلاحات یا مفاهیم تاریخی :

۱- نبرد چالدران : در جنگ شدیدی که میان دو سپاه ایران و عثمانی در دشت چالدران در گرفت، سپاهیان شاه اسماعیل، با وجود شجاعت و رشادتی که از خود نشان دادند، در برابر آتش توپخانه و دیگر جنگ افزارهای آتشین دشمن کاری از پیش نبردند و شکست خوردند
۲- اراضی ممالک : این دسته از اراضی کشور در اختیار و تملک والیان ایالت ها بود و آن ها این زمین ها را میان زیر دستان خود تقسیم می کردند

۳- املاک خصوصی : این زمین ها بسیار ناچیز بود و همواره در معرض مصادره قرار داشت

۴- اراضی وقفی : این اراضی توسط مردم یا شاه وقف می شد. گاهی مردم برای جلوگیری از دست اندازی حکام زمین های خود را وقف می کردند.

۵- اراضی خاصه : این زمین ها متعلق به شخص شاه بود و به ویژه از زمان شاه عباس درآمد آن برای اداره سپاه هزینه می شد

۶- چوپان بیگی : دامداران مبالغی مالیات تحت عنوان چوپان بیگی می پرداختند

۷- نبرد مرو : مقارن روی کار آمدن صفویان در ایران، شییک خان ازبک در خراسان به تاخت و تاز و قتل و غارت مشغول بود. شاه اسماعیل در نبرد مرو شییک خان ازبک را مغلوب کرد و کشت و ضربه ای قاطع بر ازبکان وارد ساخت.

۱- عوامل موثر بر شکوفایی فرهنگی و هنری دوره صفوی را بنویسید؟

- ۱- صفویان با ایجاد وحدت سیاسی، یکپارچگی جغرافیایی و انسجام اجتماعی در ایران، زمینه مناسبی برای توسعه و شکوفایی فرهنگی و تمدنی فراهم آوردند.
- ۲- رسمیت یافتن و استقرار مذهب شیعه دوازده امامی، تأثیرات عمیقی بر همه ابعاد جامعه گذاشت؛ به گونه ای که علم، آموزش، فرهنگ و هنر ایرانی، تحت تأثیر آموزه های شیعی، جلوه های گوناگونی را از خود بروز داد.
- ۳- شاهان و مقام های کشوری و لشکری به هنر و معماری و فعالیت های علمی و آموزشی بیش از پیش توجه نشان دادند و هنرمندان، صنعت گران، معماران و عالمان را تشویق و حمایت کردند. آنان با سفارش ساخت آثار هنری به هنرمندان و صنعت گران، نقش فراوانی در شکوفایی هنر ایفا کردند.
- ۴- در دوره صفوی، سنت وقف در جامعه گسترش یافت و شاهان و سایر ثروتمندان بخشی از ثروت و دارایی خود را وقف امور مذهبی، علمی و آموزشی و ترویج هنر و معماری کردند.
- ۵- علم دوستی، استعداد و ذوق هنری ایرانیان و میراث علمی، ادبی و هنری ارزشمندی که از دوران قبل به خصوص عصر تیموری باقی مانده بود، تأثیر بسزایی در شکوفایی و غنای فرهنگی و تمدنی دوره صفوی داشت

۲- به نظر شما شاهان صفوی چگونه در اعتلای علم و هنر مثبت خود را ایفا کردند؟

آنان با سفارش ساخت آثار هنری به هنرمندان و صنعت گران، نقش فراوانی در شکوفایی هنر ایفا کردند

۳- شاهان صفوی به منظور ترویج معارف شیعه و رفع نیازهای مذهبی و حقوقی جامعه چه اقداماتی انجام دادند؟ و این اقدام چه پیامدی داشت؟

عده ای از علمای شیعه جبل عامل لبنان، عراق و بحرین را به ایران دعوت کردند. با ورود این گروه از علما، آموزش علوم دینی، به ویژه معارف شیعی، در ایران گسترش یافت.

۴- وضعیت مدارس به عنوان مرکز آموزشی در عصر صفوی را با ذکر دو نمونه شرح دهید؟

مدرسه در عصر صفوی مرکزی برای آموزش معارف دینی و دیگر علوم بود. مدارس توسط مقام های حکومتی، شخصیت های مذهبی و برخی از ثروتمندان خیر ساخته و حمایت می شد. برخی از مدارس دارای موقوفاتی بودند که درآمد آن صرف مخارج این گونه مدارس می شد. مدارس معروف عصر صفوی در اصفهان: مدرسه چهار باغ، مشهور به مدرسه مادر شاه و مدرسه شیخ لطف الله

۵- معماری ایرانی در دوره صفویه تحت تأثیر چه عواملی شکوفا گردید؟ و در کدام شهرها نمود پیدا کرد؟

با برخورداری از تجارب معماری فاخر عصر تیموری و نیز در سایه ثبات و امنیت و حمایت پادشاهان به ویژه شاه عباس اول، شکوفا شد. / اصفهان و قزوین

۶- بنا های مهم میدان نقش جهان بصورت فهرست بار را نام ببرید و ویژگی های هر یک را شرح دهید؟

۱- کاخ عالی قاپو: به عنوان نماد قدرت سیاسی بر این میدان داشت. میدان نقش جهان متعلق به دولت و مردم بود. به گزارش سیاحان غربی، در شب عید نوروز میدان نقش جهان مملو از مردم و گروه های موسیقی و نمایشی می شد.

۲- مسجد جامع عباسی (مسجد امام): یکی از زیباترین و مهم ترین مساجد است که در عهد شاه عباس، به عنوان بخشی از مجموعه میدان نقش جهان طراحی و ساخته شد. هماهنگی در رنگ ها و نقش های کاشی ها و طراحی و معماری بی نظیر، این مسجد را به یکی از مجموعه های عالی معماری صفوی بدل کرده است.

۳- مسجد شیخ لطف الله: در ضلع دیگر میدان نقش جهان، طراحی و ساخته شده و به لحاظ وسعت و ابعاد، کوچک تر از مسجد جامع عباسی است، اما از نظر فن معماری و زیباییشناسی از آثار بی نظیر معماری ایران به شمار می رود

۷- به نظر شما مسجد شیخ لطف الله از چه نظر از آثار بی نظیر معماری ایران به شمار می رود؟

از نظر فن معماری و زیباییشناسی

۸- شباهت و تفاوت ها مساجد شاخص عصر صفوی ، جامع عباسی(مسجد امام) و مسجد شیخ لطف الله را بنویسید.

شباهت: ۱- هر دو مسجد عنوان بخشی از مجموعه میدان نقش جهان طراحی و ساخته شد. ۲- ویژگی های شاخص هر دوره مسجد، کاشی کاری هنرمندانه ای است که تحسین و شگفتی هر بیننده ای را بر می انگیزد
تفاوت : . مسجد شیخ لطف الله به لحاظ وسعت و ابعاد، کوچک تر از مسجد جامع عباسی است، اما از نظر فن معماری و زیباشناسی از آثار بی نظیر معماری ایران به شمار می رود

۹- نگارش شاهنامه تهماسبی در کدام پادشاه صفوی به پایان رسید و ویژگی های این اثر را شرح دهید

۱- یکی از شاهکارهای عصر صفوی است، در زمان شاه تهماسب به پایان رسید ۲- در شاهنامه تهماسبی دویست و پنجاه خُرد نگاره وجود دارد
۳- توسط هنرمندان برجسته ای چون سلطان محمد تبریزی، جلال الدین میرک و دیگران به تصویر درآمده اند
۴- یکی از آثار گران قدر در زمینه خوشنویسی نیز محسوب می شود که توسط خطاطان هنرمندی به رشته تحریر در آمد
۱۰- تحولات مربوط به هنر فرش بافی و ویژگی های فلزکاری در دوره صفویه را باهم مقایسه کنید.

هنر فرش بافی :

۱- صفویان هنر اصیل فرش بافی ایران را از حالت روستایی و عشایری خارج کردند و به صورت یک صنعت ملی درآوردند.
۲- در این دوره کارگاه های بزرگ فرش بافی تحت نظارت دولت در سراسر کشور و به ویژه در پایتخت ایجاد شد.
۱- در این دوره استفاده از فولاد توسعه بیشتری یافت.
۲- ظرافت، خلاقیت و زیبایی در خلق آثار هنری مورد توجه بیشتر هنرمندان این رشته قرار گرفت
۳- بر روی بسیاری از آثار فلزی این دوره، اشعار زیبا و سخنان نغزی خوشنویسی شده است .
۴- طلاکاری روی فلزات

۱۱- وضعیت منسوجات و پارچه بافی ایرانی در عصر صفوی را شرح دهید.

برخی از محققان، دوره صفوی را عصر طلایی پارچه بافی در ایران شمرده اند. در این دوره پارچه های متنوع و گوناگونی مثل ابریشم، مخمل، بافت فلزی (زری بافت) ترمه و قلمکار در کارگاه های کاشان، اصفهان، هرات، مشهد، یزد، کرمان و ... بافته می شد. هر یک از این شهرها در تهیه و تولید پارچه ای خاص تخصص داشت. اصفهان، یزد و کاشان از مهم ترین کانون های پارچه های زری بافت بودند و بافندگان کرمان در تولید شال ترمه مهارت داشتند.

۱۲- تعریف اصطلاحات یا مفاهیم تاریخی :

۱- مدرسه چهار باغ، : یکی از مدارس معروف عصر صفوی در اصفهان که به مدرسه چهار باغ، مشهور به مدرسه مادر شاه است.

۲- خلیفه (مبصر) یا مُعید : به معلمان مدارس، مدرس می گفتند. مدرسان دستیارانی داشتند که به آن ها خلیفه (مبصر) یا مُعید گفته می شد و استاد را در امر آموزش کمک می کردند.

۳- کاخ عالی قاپو : به عنوان نماد قدرت سیاسی بر میدان نقش جهان در دوره صفوی داشت. میدان نقش جهان متعلق به دولت و مردم بود

۴- مسجد شیخ لطف الله : در ضلع دیگر میدان نقش جهان ، طراحی و ساخته شده و به لحاظ وسعت و ابعاد، کوچک تر از مسجد جامع عباسی است، اما از نظر فن معماری و زیباشناسی از آثار بی نظیر معماری ایران به شمار می رود

۵ - مکتب نگارگری تبریز : شاه اسماعیل با فتح هرات، کمال الدین بهزاد، یکی از نوابغ هنر نقاشی دربار تیموری را با خود به تبریز برد و به ریاست کتابخانه دربار تبریز منصوب کرد بهزاد و شاگردانش با خلق آثار بی نظیر و ترکیب مکتب هرات با عناصر جدید، مکتب جدیدی به نام مکتب تبریز پایه گذاری کردند

۶- شاهنامه تهماسبی : یکی از شاهکارهای عصر صفوی است، در زمان شاه تهماسب به پایان رسید در شاهنامه تهماسبی دویست و پنجاه خُرد نگاره وجود دارد توسط هنرمندان برجسته ای چون سلطان محمد تبریزی، جلال الدین میرک و دیگران به تصویر درآمده اند یکی از آثار گران قدر در زمینه خوشنویسی نیز محسوب می شود که توسط خطاطان هنرمندی به رشته تحریر در آمد

درس ۱۵ قرون وسطا

۱- علت دوام و علت فرو پاشی امپراتوری روم شرقی یا بیزانس در برابر حملات پیاپی سپاهیان مسلمان را باهم مقایسه کنید
علت دوام : اقتصاد و ارتش و به خصوص نیروی دریایی نسبتاً نیرومندی برخوردار بود.
علت فرو پاشی: با فتح قسطنطنیه (۱۴۵۳م- ۸۵۷ ق) توسط ترکان مسلمان عثمانی متلاشی شد.

۲- تهاجم ژرمن ها به امپراتوری روم غربی از نظر اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی چه آثار و پیامدهای داشت؟

۱- موجب افول شهرنشینی، رکود تجارت و گسترش زندگی روستا نشینی شد.

۲- بیشتر شهرهای اروپای غربی که بر پایه تجار رونق گرفته بودند به سرعت رو به انحطاط نهادند و متروکه شدند.

۳- بازرگانان و صنعتگران شغل خود را رها کردند و به مکان های امن گریختند.

۴- تعلیم و تربیت و فعالیت های فرهنگی از رونق افتاد و بیشتر مدارس تعطیل شد.

۵- به مرور زمان علوم، ادبیات، معماری و هنر یونانی و رومی از یاد رفت.

۳- به نظر شما فرانک هاپس از کدام اقدام موفق شدند قلمرو خود را به سرزمین های مجاور گسترش دادند؟

پس از گرویدن به دین مسیحیت و اتحاد با کلیسای رم،

۴- چرا در دوره قرون وسطی سلسله مراتبی از ارباب یا فئودال و باجگزار یا واسال به وجود آمد؟ تحلیل و ارزیابی کنید

شاهان، درصد برآمدند قسمت هایی از زمین ها و املاک خود را در برابر دریافت خدمات نظامی و غیرنظامی به زیردستان و یا اشراف درجه دوم واگذار کنند اشراف درجه دوم هم به نوبه خود زمین کار را با زیردستان خود کردند و سلسله مراتبی از ارباب یا فئودال و باجگزار یا واسال به وجود آمد.

۵- بررسی کنید در نظام فئودالی، اربابان یا فئودال ها چه اختیاراتی داشته و واسال در برابر ارباب خود چه وظایفی داشتند؟

اختیارات اربابان یا فئودال ها :

۱- اربابان یا فئودال ها کلیه حقوقی را که خاص شاهان بود، تصاحب کردند، به این معنا که از زیردستان خود مالیات می گرفتند، به قضاوت می پرداختند و حتی بعضی از آنان حکم اعدام صادر می کردند ۲- همچنین حق اعلان جنگ و صلح داشتند و ۳- پرچم و لوای مخصوص به خود داشتند.

وظایف واسال در برابر ارباب خود:

۱- واسال به ارباب خود سوگند وفاداری یاد می کرد. ۲- موظف بود که هنگام جنگ او را یاری دهد، ۳- از کاخ و کوشک او حفاظت نماید و به او عوارض و مالیات بپردازد

۶- مهم ترین نتیجه نظام فئودالیسم چه بود؟

قدرت سیاسی میان فئودال ها یا زمین داران بزرگ و کوچک تقسیم شود

۷- وضعیت سرف ها در دوره حاکمیت نظام فئودالیسم در اروپای قرون وسطی شرح دهید.

۱- سرف ها، کشاورزان آزادی بودند که به علت بدهکاری سرف شدند .

۲- همچنین عده ای از کشاورزان به خاطر ناامنی و هرج و مرج زمین خود را به فرد نیرومندی واگذار کردند و در عوض آن از حمایت او برخوردار شدند.

۳- سرف ها در پایین ترین مرتبه اجتماعی نظام فئودالی قرار داشتند.

۴- سرف اجازه نداشت که ملک ارباب خود را ترک کند، اما در عین حال مانند برده نیز نبود که قابل خرید و فروش باشد.

۸- تفاوت سرف با برده در دوره قرون وسطا در چه مسئله بود؟

سرف اجازه نداشت که ملک ارباب خود را ترک کند، اما در عین حال مانند برده نیز نبود که قابل خرید و فروش باشد.

۹- علل و عوامل در بروز جنگ های صلیبی نقش چه بود؟

۱- مشکلات اقتصادی و اجتماعی سرزمین های اروپایی

۲- به خطر افتادن موجودیت امپراتوری بیزانس

۳- موفقیت های نظامی مسیحیان در اندلس

۱۰- پیروزی مسیحیان در اندلس چه تاثیری در روند شروع جنگ صلیبی داشت؟

این پیروزی ها، انگیزه و روحیه صلیبیان را برای شرکت در نبرد علیه مسلمانان که از سوی کلیسا جنگ مقدس اعلام شده بود، دو چندان کرد

۱۱- جنگ صلیبی اول چه نتیجه ای داشت؟

شهر بیت المقدس و چند شهر دیگر منطقه شام در سواحل شرقی مدیترانه را تصرف کردند و ساکنان مسلمان و یهودی آن شهرها را از دم تیغ گذراندند

۱۲- آثار و پیامدهای جنگ صلیبی برای مسلمانان و صلیبیان را بنویسید؟

برای مسلمانان :

۱- مسلمانان در جنگ های صلیبی پیروز شدند و توانستند سرزمین های خود را حفظ کنند، /

۲- از آنجا که میدا نهای جنگ، در بخشی از قلمرو اسلامی یعنی فلسطین، شام و مصر واقع بود، آسیب و خسارت های جانی و مالی فراوانی برای ساکنان این مناطق به بار آورد.

صلیبیان :

۱- صلیبیان اگرچه در جنگ های صلیبی به لحاظ سیاسی و نظامی شکست خوردند، اما بهره های اقتصادی، فرهنگی و علمی فراوانی از این جنگ ها بردند.

۲- بر اثر این جنگ ها، اطلاعات جغرافیایی اروپاییان افزایش یافت و بنادر مهم اروپایی در دریای مدیترانه از نو شکوفا شدند و دوباره رونق گرفتند.

۱۳- جنگ صلیبی چه تأثیری بر اطلاعات جغرافیایی اروپاییان داشت؟

بر اثر این جنگ ها، اطلاعات جغرافیایی اروپاییان افزایش یافت و بنادر مهم اروپایی در دریای مدیترانه از نو شکوفا شدند و دوباره رونق گرفتند

۱۴- موقعیت و جایگاه کلیسا در قرون وسطا را به اختصار شرح دهید؟

۱- در قرون وسطا هیچ نهادی به اندازه کلیسا تاثیرگذار نبود. /

۲- تمام کسانی که در خانواده مسیحی به دنیا می آمدند، به این نهاد قدرتمند تعلق داشتند. کلیسا بر تمام جنبه های زندگی مسیحیان اعمال نفوذ و نظارت می کرد.

۳- در سده های میانه مقام های کلیسا هدایت جریان فکر و فرهنگ را به دست گرفتند و کلام، فلسفه، اخلاق، ادبیات و هنر را مطابق میل و سلیقه خود تعلیم می دادند.

۴- آنان تفسیر کتاب مقدس را حق انحصاری خود می شمردند و اجازه نمی دادند که این کتاب جز به زبان لاتین به زبان های دیگری ترجمه و منتشر شود.

۵- کلیسا همچنین در قرون وسطا موفقیت زیادی در گسترش مسیحیت در میان ژرمن ها و سایر اقوام مهاجم به اروپا کسب کرد.

۶- کلیسا دارای املاک و زمین های بسیاری در سرتاسر اروپا و به خصوص ایتالیا بود.

۱۵- رسم بخشش گناهان توسط کلیسا در دوره قرون وسطی چگونه انجام می شد؟

بدین منظور شخص گناهکار در برابر کشی به گناه خود اعتراف می کرد و خواهان بخشش می شد. معمولاً بخش خواهان، برای لغو کیفر گناهان خویش پولی را پرداخت می کردند که برای کارهای خیر و عام المنفعه مانند ساخت و تعمیر کلیسا، بیمارستان، سدها و جاده ها مصرف می شد

۱۶- به نظر شما علت اختلاف و درگیری شدید میان پاپ و امپراتور آلمان (امپراتور مقدس روم) در سده های ۱۱ و ۱۲ م. چه بود؟
بر سر انتصاب اسقف ها و اعطای حلقه و عصای اسقفی به وجود آمد

۱۷- عوامل مؤثر بر رونق و رشد علم و آموزش در نیمه دوم قرون وسطا را بیان کنید

به سبب رونق شهرهای اروپایی و افزایش ثروت و رشد جمعیت شهری، نیاز به علم و آموزش بیشتر شد. پادشاهان، فئودال ها، کلیسا و بازرگانان نیازمند افراد باسواد و حسابدان بودند. همچنین در آن دوره ضرورت وجود حقوق دانان برای حل و فصل دعاوی بیش از گذشته احساس می شد

۱۸- به نظر شما با توجه به این آموزش رسمی قرون وسطا زبان لاتینی بود به همه موضوعات علمی تاکید می شد؟

به زبان لاتینی بود و بر موضوعات الهیات مسیحی، فلسفه و منطق تاکید می شد و به علوم تجربی و مهندسی توجهی نمی شد.

۱۹- تأثیر مشکلات اقتصادی و اجتماعی سرزمین های اروپایی را بر بروز جنگ های صلیبی توضیح دهید

به دنبال هجوم و مهاجرت گسترده طوایف ژرمنی به سرزمین های اروپای غربی و رکود و تعطیلی فعالیت های تجاری و کارگاهی، این سرزمین ها با مشکلات اقتصادی و اجتماعی متعددی همچون افزایش جمعیت، بیکاری، فقر و کمبود مواد غذایی مواجه شده بود. از این رو، پادشاهان و فئودال ها به منظور کاهش مشکلات اقتصادی و اجتماعی قلمرو خود، تلاش می کردند تا مردم را تشویق کنند که برای شرکت در جنگ های مذهبی، راهی سرزمین های دور دست شوند

۲۰- تعریف اصطلاحات یا مفاهیم تاریخی :

۱- فرانک ها: دسته ای از ژرمن ها بودند که با تصرف سرزمین گل، حکومت خود را بنیان نهادند. آنان پس از گرویدن به دین مسیحیت و اتحاد با کلیسای رم، قلمرو خود را به سرزمین های مجاور گسترش دادند

۲- کومس یا گنت: شارلمانی برای اداره قلمرو خود، نهاد اداری دوران امپراتوری روم موسوم به کومس یا گنت را احیا کرد

۳- سرف: در قرون وسطا کار بر روی زمین های اربابان (فئودال ها) به عهده میلیو نها کشاورز وابسته به زمین بود که به آنها سرف می گفتند

۴- جنگ های صلیبی :

جنگ های صلیبی به سلسله ای از جنگ ها گفته می شود که مسیحیان به دعوت باب و به فرماندهی شاهان و اشراف اروپایی علیه مسلمانان بر پا کردند. این جنگ ها حدود دویست سال طول کشید و چون مسیحیان شرکت کننده در آن، نشان صلیب را بر لباس و پرچم های خود نصب کرده بودند، به جنگ های صلیبی مشهور شد.

۵- رسم بخشش گناهان: یکی از رسوم دینی که نفوذ و تأثیر گسترده کلیسا را در قرون وسطا نشان می دهد، رسم بخشش گناهان بود بدین منظور شخص گناهکار در برابر کشیش به گناه خود اعتراف می کرد و خواهان بخشش می شد معمولا بخش خواهان، برای لغو کیفر گناهان خویش پولی را پرداخت می کردند که برای کارهای خیر و عام المنفعه مانند ساخت و تعمیر کلیسا، بیمارستان، سدها و جاده ها مصرف می شد

۶- تفتیش عقاید یا انکیزیسیون: کلیسا در قرون وسطا برای مقابله با بی دینی و بدعت گذاری و جلوگیری از اندیشه های مخالفان خود، از این حربه های استفاده می کردند

۱- دیدگاه انسان گرایان یا اومانیست ها و کلیسا در مورد انسان را باهم مقایسه کنید؟

انسان گرایان یا اومانیست ها: آنان به تبعیت از یونانیان باستان، انسان را محور و مدار جهان می شمردند و اعتقاد داشتند که معیارهای اخلاقی و ارزش ها و هنجارهای اجتماعی باید بر پایه خُواسته های انسان و تمایلات دنیوی او ایجاد شود. انسان گرایان، انسان را موجودی می شمردند که زندگی دنیوی او ارجمند و مهم است، کلیسا: مروج این عقیده بود که انسان فقط برای خدمت به خداوند خلق شده است و دنیاگرایی و میل به لذت جویی، او را از رسیدن به سعادت و خوشبختی در جهان آخرت باز می دارد

۲- آثار و پیامدهای اجتماعی و فرهنگی اکتشافات جغرافیایی را بنویسید؟

۱- جمعیت زیادی از مردم بومی مستعمرات به ویژه در قاره آمریکا بر اثر سرکوب شدید و انتشار بیماری های مرگبار از بین رفتند. ۲- اروپاییان تمدن های بومی و نهادهای کهن آن قاره را نابود کردند و دین، زبان و فرهنگ خود را به جای آن نشانند.

۳- آثار و پیامدهای اقتصادی اکتشافات جغرافیایی را بنویسید؟

۱- کشفیات جغرافیایی در حوزه اقتصادی بیشترین تأثیر را برجای گذاشت. ۲- نتیجه اکتشافات جغرافیایی و دستیابی اروپاییان به منابع ثروت در سرزمین های جدید، حجم عظیمی از فلزات گران بها به اروپا سرازیر شد که تا آن زمان سابقه نداشت. ۳- ذخیره فلزات قیمتی موجب رونق اقتصادی و رشد تجارت شهرهای اروپایی شد

۴- آثار و پیامدهای سیاسی و نظامی اکتشافات جغرافیایی را بنویسید؟

۱- ذخیره فراوان طلا و نقره همچنین موجب افزایش بیشتر قدرت شاهان اروپایی شد و آنان را بر اشراف برتری بخشید. ۲- ارتش های ملی و ناوگان های دریایی خود را مجهز و قویتر کردند. ۳- باعث تشدید رقابت و درگیری سیاسی، نظامی و اقتصادی دولتهای اروپایی در سرزمین اصلی و مستعمرات شد.

۵- نقش لئوناردو داوینچی در هنر رنسانس را بررسی کنید.

هنر رنسانس با ظهور سه هنرمند مشهور ایتالیایی از جمله لئوناردو داوینچی به اوج پیشرفت و شکوفایی رسید. داوینچی دارای هوش و نبوغ سرشاری بود. او علاوه بر آنکه در نقاشی، مجسم سازی و معماری سرآمد هنرمندان به شمار می رفت، در علوم مختلف از قبیل ریاضی، مهندسی و زمی شناسی نیز سررشته داشت. مشهورترین اثر نقاشی او شام آخر و مونالیزا یا لبخند ژکوند است.

۶- بررسی کنید بورژواها چه نقشی در رشد شهرنشینی و تجارت عصر رنسانس داشتند؟

با گسترش شهرها و رشد تجارت، مشاغل و حرفه های گوناگونی شکل گرفت و گروه جدیدی از شهرنشینان ثروتمند شامل بازرگانان، بانکداران و صاحبان صنایع سر برآوردند که به آنها «بورژوا» می گفتند. آنان با ایجاد انجمن ها و شوراهای مختلف نقش مؤثری در اداره امور شهرها به عهده گرفتند. بورژواها نگرش و علایق متفاوتی با فئودالها و شوالیه ها داشتند. آنان اهمیت و ارزش فراوانی برای علم، فرهنگ و هنر قائل بودند و در ترویج آنها می کوشیدند

۷- بورژواها از نظر نگرش و علایق چه تفاوتی با فئودال ها و شوالیه ها داشتند؟

آنان اهمیت و ارزش فراوانی برای علم، فرهنگ و هنر قائل بودند و در ترویج آنها می کوشیدند.

۸- نهضت پروتستان در اروپا چه پیامدهای داشت؟

۱- نهضت پروتستان، وحدت کلیسای کاتولیک را از میان برد ۲- باعث بروز سلسله جنگ های مذهبی میان پروتستانها و کاتولیک ها شد که بخش های وسیعی از اروپا را فرا گرفت ۳- این نهضت همچنین به تقویت پادشاهان و دولت های ملی ۴- رشد اندیشه ملی گرایی در اروپا کمک فراوانی کرد ۵-، تضعیف قدرت کلیسای کاتولیک و کاهش نقش آن در زندگی مردم و جوامع اروپایی بود

۹- سفر دریایی کلمب که با حمایت مالی اسپانیا انجام گرفت، منجر به کشف کدام قاره شد. این کشف چه پیامدهای داشت؟

آمریکا/ پس از آن شمار زیادی از مردم اسپانیا و دیگر کشورهای اروپایی به انگیزه کسب ثروت و دستیابی به زمین راهی آن قاره شدند. طلا و نقره غارت شده بومیان آمریکا، اسپانیا را به یکی از نیرومندترین کشور اروپایی در سده های ۱۶ و ۱۷ م تبدیل کرد.

۱۰- براساس نظریه های جدید، هدف آموزش و پرورش در عصر رنسانس چه بود؟

براساس این نظریه، هدف آموزش و پرورش، تربیت دانشمندان برجسته نبود، بلکه می خواستند شهروندانی را تربیت کنند که نقش سودمندی در جامعه ایفا کنند و در حیات شهری فعال باشند

۱۱- درگیری های پاپ ها و پادشاهان در اواخر قرون وسطا، چه پیامدی را برای دولت شهر های ایتالیایی به همراه داشت؟

استقلال و آزادی عمل بیشتری برای دولت شهرهای ایتالیایی به وجود آورد. این استقلال، موقعیتی را برای متفکران و دانشمندان این شهرها ایجاد کرد که بتوانند تفکر و فرهنگ جدیدی را نشر دهند که کاملاً با اندیشه و فرهنگ حاکم بر قرون وسطا متفاوت بود

۱۲- اختراع دستگاه چاپ توسط یوهانس گوتنبرگ آلمانی به عنوان مهم ترین ابداعات فناوری در عصر رنسانس، چه پیامد های داشت؟

- ۱- اختراع و توسعه صنعت چاپ کمک فراوانی به فراگیر شدن پژوهش های علمی و نشر علم در اروپا کرد.
- ۲- چاپ کتاب های غیرمذهبی از قبیل کتاب های فلسفی، رمان و داستان و آثاری در موضوع حقوق، تاریخ و ... تأثیر ژرفی بر وضعیت فکری و فرهنگی جوامع اروپایی گذاشت.

۱۳- پیشینه فرهنگی و تاریخی امپراتوری روم باستان و یونان باستان را در پیدایش رنسانس چه تأثیری داشت؟

سرزمین ایتالیا قلب امپراتوری روم باستان به شمار می رفت و آثار و بناهای عظیم تمدن یونانی رومی در گوشه و کنار این سرزمین به چشم می خورد. وجود این آثار در پایان قرون وسطا برای بسیاری از شهرنشینان مرفه ایتالیایی، یادآور روزگار عظمت و شکوه فرهنگی، اقتصادی و سیاسی گذشته آنان بود. در این دوره تعدادی از نویسندگان و اندیشمندان ظهور کردند که با اشتیاق فراوان به مطالعه و پژوهش درباره فرهنگ یونان و روم باستان پرداختند و درصدد احیای آن برآمدند.

۱۴- تعریف اصطلاحات یا مفاهیم تاریخی :

۱- پروتستان : پاپ، با تکفیر لوثر از امپراتور مقدس روم خواست تا او را سرکوب کند. اما شاهزادگان آلمانی از لوثر حمایت کردند و به پاپ و امپراتور اعتراض (پروتست) کردند. از این روی آنان به پروتستان معروف شدند.

۲- اومانیزم یا انسان گرایی : یکی از وجوه مهم تفکر رنسانس که ریشه در فرهنگ یونان باستان داشت، حرمت نهادن به اعتبار و ارزش انسان و تصدیق استعداد و توانای یهای او بود، که از آن به عنوان اومانیزم یا انسان گرایی تعبیر می شود

۳- رنسانس : تعریف اصطلاحات یا مفاهیم تاریخی :

رنسانس به معنای نوزایی و تجدید حیات است و از نظر تاریخی به دگرگونی های فکری و فرهنگی گفته می شود که به منظور احیای فرهنگ یونان و روم باستان، از ایتالیا آغاز شد و به تدریج در بخش های دیگر اروپا گسترش یافت (سده های ۱۴-۱۷م)

